

correctus erat, ita ut melior vox esset superposita eum verbo *vel*, quod non intelligens scriba vocem utramque in textum recepit. Textus multo minus bonus quam reliquorum. Ad marginem manus s. xvi sæpius quædam adnotavit, chronologicæ maxime.

B 1*) *Ambros.* n. 128, chart. qu., s. xvii ex., Landulfum continet et post hunc Arnulfum, quem exscripsit ex B 1; nullius ergo momenti.

[B 2.] *Papiensis*, ex quo J. P. Puricellus aliqua protulit in Mon. Basil. Ambrosianæ (34), plura in libro de SS. Arialdo et Herlembaldo. Ex hoc fluxit.

B 2*) *Ambrosianus* 157, ch. fol., antea. 1675 Petri Pauli Boschæ manu exscriptus ex ms. quodam « quod accepi a d. Matheo Valerio Carthusiæ Papiensis prioris. Sed illud tantum tres priores libros continebat . . . quartum librum nactus sum in alio exemplari quod . . . suppeditavit comes Octavius Archintus. » Ad litteram fere cum B 1 convenit, sed aliquoties habet quæ illi desunt, ita ut ex ipso B 1 nequeat esse descriptus. Capita in Papiensi non distincta suis e Boschæ dicit.

Arnulfi opus diu in bibliothecis delituit, Mediolanensibus tantum scriptoribus notum, ut Gualvaneo de la Flamma qui s. xiv ex Arnulfo « apud S. Nazarium » in Manipulum Florum — nam alia ejus opera incerta servantur — nonnulla transcripsit, sed tantum usus licentia, ut ad verba Arnulfi cognoscenda nullius sit utilitatis; s. xv ex. Tristanus Calchas eum inter auctores suos commemoravit, sed tamen cum reliquis Flammam sequi maluit. Innotuit etiam auctori Vita Mahomedis qui (in Leibnitii SS. RR. *Brunsv.* I, 694) c. 5, 4, exscripsit ex libro « qui dicitur *Copia Landulphi de S. Paulo*, » cum quo Arnulfi Historia sæpius descripta esse videtur. Postea J. P. Puricellus s. xvii. Arnulfo multum usus est (35), sed integra ejus Historia primum prodit a. 1711 inter Leibnitii

(34) V. p. 303.

(35) Codic. 4, B 1 (V. Mon. Ambr. p. 417. De SS. martyribus p. 10) et B 2.

(36) Repetita in t. IV Thes. Burmanniani 1772.

(37) Cujus scribendi rationem per omnia sequimur, etsi Italorum s. xiii morem sequitur: nam

Scriptores Rerum Brunsvicensium, tomo III, ex apographo Sioniano (36). Ejusdem cod. exemplar emendatum ex Estensi Muratorius transmisit sociis Palatinis, qui, additis lectionibus quibusdam codicum metropolit. 5 et B 1, et commentario non spernendo, etsi nunc non multa inde repetere potuerimus, illud ediderunt in coll. Scriptorum RR. Ital. tomo IV, a. 1723.

Tertia jam nostra prodit editio, ad fidem cod. 1 correctæ (37) per V. D. Bethmannum, qui cod. B 1 varias lectiones addidit omnes, sola scribendi diversitate prætermissa, cod. 5* eas quæ alicujus videntur esse momenti. Librorum tamen distinctionem quam auctor ipse indicat, retenta, capita quæ in 1 majoribus litteris distincta sunt, numeris insignivit, qui a priorum editorum divisionibus non ita recedunt, ut diversi numeri addendi fuerint. Quæ explicatione egebant, consultis doctorum virorum libris breviter enotare conatus sum, præcipue vero Bonizonis et Andreæ Vallumbrosani locos ad nostram narrationem illustrandam et fidem ejus confirmandam idoneos indicavi, et quæ illi aliter narrant notavi. Andreæ autem Vita Arialdi cum ita in rebus Ecclesiæ Mediolanensis et ipsius Arialdi gestis versetur, ut in hanc collectionem recipi non debeat, inde quæcunque ad rerum cognitionem utilia videbantur, exscripsi ex libro J. P. Puricelli de SS. martyribus Arialdo Alciato et Herlembaldo Cotta Mediolanensibus. Med. 1657, fol. Vita Arialdi inde desumpta iterum edita est in Actis SS. Junii V, p. 281-303. Ea quam Puricellus addidit passio B. Arialdi martyris, per anonymum (38) conscripta, ex Andrea et Landulfo tota est desumpta, et tempore multum posteriore scripta esse videtur.

Datum Berolini vi Id. Jun. 1846.

W. WATTENBACH.

Arnulfus quomodo verba scripserit nescimus. Diphthongum tamen pro simplici vocali *e* restitimus.

(38) Quem pro Landulfo a S. Paulo habuit Puricellus, nullis idoneis argumentis nisus, ut jam Giuliani animadvertit IV, 18. Recentiorum tamen nonnulli incaute illum sunt secuti.

ARNULFI

GESTA ARCHIEPISCOPORUM MEDIOLANENSIVM

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

INCIPIT

LIBER GESTORVM RECENTIVM AB ARNULFO¹ COMPOSITVS.

In hoc libro continentur gesta quorundam Italici D Ugonis regis et Arderici præsulis usque ad tempus regum ac Mediolanensium antistitum, a tempore scriptoris, et si qua sunt præter hæc aliis illis inserta

VARIÆ LECTIONES.

¹ Arnulpho 1. Incipit liber istoriarum Arnulfi de gestis urbis Mediolani incipiens anno Christi DCCCCXXIII. B 1. Incipit liber qui dicitur copia historiarum Arnulphi. Incipit de gestis urbis Mediolanensis et Papiensis anno Christi DCCCCXXIII. B 1*. *Sequentia usque ad Multorum varios, et cæt. desunt B*

temporibus, prout occurrerunt memoriæ scriptoris A ejusd. m. Quæ qui scire desiderat, legat per singula; præcul dubio² inveniet, unde pascat animum, non cibis lautioribus et copiosis, sed sanis ac digestibilibus. Regum vero ac pontificum nomina scripta sunt ante oculos subjacenti in pagina³.

Ugo rex Burgundio.

Lotharius filius ejus.

Berengarius Longobardus.

Otto primus Teutonicus.

Otto secundus primi filius.

Otto tertius secundi filius.

Ardoinus Langobardus.

Henricus Teutonicus.

Hugonem⁴ similiter.

Henricus filius ut pater.

Henricus ejus filius.

Adericus sedit annos 22, menses 2.

Manasses et Adelmanus simul 5 fuerunt annos⁵, non in cathedra, sed in arcu et faretra.

Walpertus sedit annos 18.

Arnulfus sedit a nos 3, menses 4.

Gothofredus sedit annos 5, mensem 1, dies 24.

Lundulfus sedit annos 18, menses 3.

Arnulfus se it annos 19, menses 9, dies 6.

Aeribertus sedit annos 26, menses, 8, dies 19.

Vido sedit annos 27⁶.

1. Multorum varios affectus, multaque varia⁷ delectant studia, nec omnibus omnia, nec singulis semper singula satisfaciunt. Nimirum dispares mores, ac r. o. i. idem omnium⁸ animus ad non eadem saepe distrahitur⁹, naturæ unius multiplici conditione, de quibus i. i. commune disserere, vel singillatim¹⁰ discernere, non est præsentis negotii, sed nec humanæ potentiæ. Væ't ille solus, qui diversa legitur carismata bonus. Unde sic ait Apostolus: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus, dividens singulis prout vult* (1 Cor. xii, 6). Item alibi: *Unusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic* (Ibid. vii, 7). Verbi gratia litteralis scientiæ munus multis modis datur Deo distribuyente mortalibus¹¹. Spirituales misteria interpretantur, spiritalibus spiritalia comparantes. Et ad hæc quis ydoneus? Utique non ego, qui non aliter quam venerando credere iota unum, aut unum ex hiis apicem præsumo discutere. Animales vero forensia¹² multifarie perscrutantur, carnalibus carnalia conferentes. Inter

quos velut densas ac frondosas tenebrosi nemoris arbores verecundissime latitans, fidei tamen servus catholicæ, videri erubescio; scientia utpote nudus, paucis admodum litteris¹³, velut tenuissimis aranæ filis leviter superindutus. Præterea cum jam in¹⁴ dicto præsentis ævi nemore tam diversa novarum cotillie rerum erumpant folia, miror tot ac tam disertos vel uni eorum non insufflare scriptores. Nullis enim retro temporibus¹⁵ talis ac tanta scribendi fuit occasio doctis pariter et¹⁶ indoctis. Hæc animo revolvens, non michimetipse confido, quem exilis ingenii adeo paupertas angustat, ut difficilis michi videatur Aristotelici laberinthi ingressus, laboriosus valde Tuliani palatii accessus. Fateor me nunquam conscendisse curules quadrvii rotas. Nichil a me igitur, carissime quisquis es, præter quod polliceor exigas, videlicet verbis prolata communiibus simplicem gestorum narrationem, quæ nostri reges nostrique gessere pontifices, nostri quoque concives in urbe Mediolano vel extra, compatriotæ vero nostri in regno Italico, quæ ipse vidi vel quemadmodum a videntibus aut paulo ulterius audivi, prout etiam de thesauris procedunt memoriæ, cum nichil sit, quod a me ultra sperare debeas. Si forte recitantis culpa claudicat animus in auditis, saliet profecto confidentius in visis, nullius indigens testimonio. Quod si in præsentiarum scientes lædet lectionis hujusce¹⁷, non videant saltem posteris ac scire fortasse volentibus, præsertim cum solis illis ista¹⁸ providerim. Nisi enim prisca veterum gesta stilus commendaret utcumque, nulla prorsus præteritorum nobis¹⁹ superesset memoria. Recondatur²⁰ ergo interim sub modio nostrum hoc quæcumque negotium, tempore proferendum suo. Cujus privatum ac singulare volumen suæ limina civitatis rogo nullatenus excedat; quod si videtur hoc parum, extendatur ad arcum usque Romanum²¹ (39).

2. Legitimus narrationis ordo a superioribus ad inferiora descendit; set quia ex præteritis pendent præsentia, ab illis ad ea quæ sunt in manibus, gestorum decurrat oratio; ita tamen, ut relicta vetustate ex recenti memoria sumatur exordium.

3. ²² Anno a nativitate Christi 925 regnavit in Italia ex Burgundionibus Ugo, qui ut tucius²³ ageret in regno, egregiam inter cæteras urbem Mediolanum sibi vindicare prævidit. Priscam namque noverat loci consuetudinem, ut decedente metropolitano quilibet unus ex majoris ecclesiæ præcipuis cardinali-

VARIÆ LECTIONES.

² et p. 3. 5. ³ nomina sunt hæc videlicet 5°. ⁴ ita codd. pronuncia: Chuonon. ⁵ annis 5^a hic et infra. Manasse et Adelmanui s. q. f. anni I. M. e. A. s. an. V. in arcu non cath. 5°. ⁶ Gothofredus a rege, Atto a papa, Thebaldus a rege addit 5°. ⁷ multa variaeque B. ⁸ omnium idem B. ⁹ detrahitur B. ¹⁰ sigilatim B. A. ¹¹ deest B. ¹² forensis B. 1. ¹³ l. a. B. 1. ¹⁴ in jam B. ¹⁵ scriptoribus Mur. ¹⁶ ac Mur. ¹⁷ hujuscemodi B. 1. hujuscemodi B. 2°. ¹⁸ deest B. ¹⁹ ita 3. 5°. vobis 1. B. 1. ²⁰ sup. materia vel memoria. Recordantur B. ²¹ posthæc B. 1. rubro scriptum habet: Narratio: Incipe nunc primum lector cognoscere librum. Idem dedit Muratorius ex 2. ²² Muratorio primum, ex 2. ubi hic titulus præfigitur: In primis regnat Hugo ex Burgundionibus. ²³ Regnavit condam in Italia cum Lothario filio natione Burgundio Ugo. q. ut tucius B.

NOTÆ.

(39) De hoc arcu, quem Radevicus accurate descripsit, disseruit Fumagalli, Antich. Long. Milan. 1, 230 sq.

bus, quos vocant ordinarios ⁴¹, succedere debeat; A quod a Romanis præsulibus, ab ipsis quoque imperatoribus concessum, sub auctoritate quidem canonum, testantur cedulae in secretario reconditæ (40). Hujus ⁴² rei gratia juniorem filium (41) in eadem ecclesia tonsurari decrevit (an. 936). Set quia in puerili ætate ad episcopandum minime videbatur idoneus, Ardericum ⁴³ grandævum senem interim subrogavit antistitem ⁴⁴, sperans cum subito casurum. Quoniam vero sæpenumero cogitantem fallit opinio, prolixius vixit sacerdos annis 22 (42) et mensibus 2 ⁴⁵ in sæculo. Quod ubi persensit, necem ilico meditatur occultam. Statuto autem generali Papæ colloquio cunctorum regni principum, palatini lixæ jubente ex industria cæsare cum Mediolanensibus litigabant, ut accepta occasione trucidaretur senex B ille. Quibus rixantibus gravis pugna committitur, quæ feruntur interfecti Mediolanenses nonaginta viri prudentes. Sed propicia divinitate liberatus evasit antistes. Cumque diutius non posset latere dolus ⁴⁶, vehementer erubuit criminis tanti reus, veritus etiam beatum Ambrosium, cujus fuerat ille vicarius.

4. ⁴⁷ Factum est autem, ut conventionione dignæ satisfactionis concederet ecclesiæ pro nonaginta interfectis abbatiam ⁴⁸ Nonantulæ (43), quæ propter nonaginta sui juris curtes sic vocata perhibetur (44). Insuper et capellam auream cum cruce, quæ super altare in hyemalis ecclesiæ (45) sunt collocata ⁴⁹ tugurio (46). De reliquo cum nimis insolenter ageret, ignorans sibi dictum : *Principem te fecerunt; noli extolli, set esto in illis quasi unus ex ipsis* (Eccl. C xxxii, 1), intolerabilis factus est universis. Præelecto itaque filio ejus ab omnibus Lothario admodum leniore, communi ⁵⁰ consensu regni totius ⁵¹ compulsus est ipse remeare Burgundiam (an. 946), de cætero minime regnaturus.

5. ⁵² Per idem tempus (an. 948) oborta est Mediolani perniciosa seditio. Arderico autem archiepiscopo ad

superna vocato, eruperunt duo adversarii, Ambrosianæ dignitatis ambitione succensi, Manasses videlicet Arelatensis episcopus, et Adelmanus ⁵³ presbiter Mediolanensis ⁵⁴, revera immemores apostolici oraculi : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes* (Gal. v, 26). Cumque diu contenderent, ille ex datione regis, scilicet Burgundiæ, hic ex factione plebis et de Mediolanio ⁵⁵, quinquennio contra se invicem pertinaciter altercati sunt, factis partibus ex alterutro. Quorum execrabili jurgio jacturam prægrandem sustinuit ecclesia, præcipue in thesauris et cymiliis omnibus, quibus incomparabiliter affluebat. Inter hos fluctus natabat caute Walpertus, contrahens suo lateri quasi undas consilii, usque adeo ut utrisque sponte vel invito ⁵⁶ cedentibus, sedem teneret ipse solus (47). Deinde ⁵⁷ mortuo Lotario (an. 950, Nov. 22) regnavit Berengarius Langobardus ipse, quem Walpertus tunc archiepiscopus suspectum habebat, conscius ipse sibi. Cujus iram præcavens, ne regis præveniretur insidiis — legerat enim : *Indignatio regis nuncius mortis* (Prov. xvi, 14) — fugam paravit. Ottonem Teutonicorum ⁵⁸ adiit regem (an. 960), suffragium (48) postulans, moxque illi regnum se instante pollicetur Italicum. Qua erectus rex Otto fiducia, adscita sibi conjuge Adeleida Italiæ quondam regina, uxore videlicet Lotharii, illico meditatur regnum subripere Berengario.

6. Præmissis igitur pro Walperto legatis pacem implorat. Quam cum non impetraret, direxit Litulfum cum exercitu (49), suum ex conjuge altera ⁵⁹ filium. Oderant autem compatriotæ regem Berengarium propter nimiam uxoris tenaciam, quæ Willa dicebatur, et suam ex parte sæviciam. Ideoque destitutus a suis, properanti hosti minime valuit congregi; sed ingressus quod dicitur Insula sancti Julii municipium ⁶⁰, resedit invalidus. Cum vero exploraret universa Litulfus, quidam familiares Berengarii

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ cardinarios B 1. ⁴² cujus B. *Hic secundum caput incip. Mur. ex 2. ubi titulus* : Hic tonsuravit filium, et occidere tentavit archiepiscopum. ⁴³ Adderum 1. 5°. ⁴⁴ antistem vel antistitem B 1. 2°. ⁴⁵ a. XXII et m. II *desunt* B. ⁴⁶ dolis B 1. *at non* B 2°. ⁴⁷ *Caput tertium Mur. et 2. cum titulo* : Satisfactio ejus, et privatio regni electo Lothario. ⁴⁸ *deest* B 1. *sed non* B 2°. ⁴⁹ collocati B 1. collocatæ B 2°. ⁵⁰ *deest* B. ⁵¹ *ociens* B 1. *ut non* B 2°. ⁵² *caput quartum Mur. 2. titulo* : Contentio Manasse et Adelmani, ac præsulatus Walperti. ⁵³ Aldemanus B. ⁵⁴ e. e. A. p. M. *in margine 1. supplevit, manu ut videtur alia*. ⁵⁵ Mediolano 5^a. B. ⁵⁶ invite B. ⁵⁷ *novum caput incipiunt Mur. 2. cui titulus* : Berengarius regnat, et Walpertus fugit ad Ottonem regem. ⁵⁸ tetonicorum 1. ⁵⁹ a. c. 3. ⁶⁰ *sed ingressus quodam* inexpugnabile m. B. *ubi desunt* q. d. i. s. l.

NOTÆ.

(40) Schedulæ istæ in præsens desiderantur. PAL. D Mem. di Milano III, 423.

Sed. cf. Joannis VIII ep. 221.
(41) Teobaldum, V. Liudpr. iv, 13.
(42) Inno 12; sed eundem errorem jam supra admisit.

(43) Hanc si accepit, non diu tenuit, nam mox ep. Mutinensi data est. V. Liudpr. V, 17; Tiraboschi Nonant. I, p. 92.

(44) Videsis in Manip. Florum c. 130, quo pacto Gualv. de la Flamma tractaverit quæ Arnulfo ipse accepta refert.

(45) S. Mariæ, ubi post primam Octobris Dominicam ordinarii officii fungebantur, Dominica paschali in S. Teclæ ecclesiam migrantes; v. Giulini

(46) Fornice supra altari erecto, v. Giulini II, 210.

(47) Rosmini in Hist. Mediol. I, 87, documentum attulit quo probare sibi videtur, Manassen a. 959, m. Martio, adhuc pro archiepiscopo se gessisse. Sed ex verbis quæ dedit id tantum apparet, Erebherum presbyterum ante a. 959 aliquando Manasses missum fuisse. Cf. Liudpr. Hist. Ott. I. Giulini II, 292.

(48) Id est *auxilium*. Hoc autem accidit ante alteram Ottonis expeditionem; prior facta est antequam Walpertus archiepiscopus fuit.

(49) Varias expeditiones noster etiam hic confurdit, neque in sequentibus fidem mereri videtur

militēs, fidem debitam simulantes, promissa securitate foras eductum hostium manibus tradiderunt. Revera inimici hominis domestici ejus (*Matth. x, 36*). Intuitus autem eum Litulfus ait: *Consule tibi rex, et humiliare magno Ottoni Augusto. Si non feceris, ipsum te lædis*. Cumque humiliter responderet, rursus inquit: *Absit a fide mea, ut vincam perfidia, qui viribus superare contendo. Cave rex amodo ab hujusmodi pseudomilitibus*. Sic fatus absolvit eum, deinceps strenue cuncta ministrans. O pia hostilitas et hostiliis pietas! Postea vero pius ille⁴⁴ perfidia Longobardorum fertur veneno necatus (*an. 957, Sept. 6*).

7. Otto autem licet privatus filio, conjugis tamen Augustæ Adeleidæ fretus consilio, Walperti quoque aliorumque regni principum, in manu forti et brachio extento venit Italiam⁴⁵ (*an. 961*), primus ex Teutonibus imperator dictus Italicus; cumque illi⁴⁶ subjecta fierent omnia, Berengarium ipsum arce quadam robusta (50) munitum diuturna vallans obsidione subegit (*an. 964*), filiis circumquaque dispersis Widone Adelberto et Conone. Illum vero cum filiabus et conjugē captum secum devexit in Sueviam (51), ubi non multo post in amaritudine⁴⁷ animæ diem clausit extremum (*an. 966*).

8. Eodem tempore obemte Walperto, cathedram suscepit Arnulfus (*an. 970, Nov. 6*), vere declinans a malo et faciens bonum; cujus æquivocus existo gestorum scriptor ego præsentium, fratris vero illius pronepos verus⁴⁸. Hujus in episcopatu vita fuit triennis, facta⁴⁹ nunc pro certo meliori dignitate perhennis (*an. 974, Apr. 16*). Cui successit Gotefredus, primo quidem a clero reprobatus et populo, eo quod sacerdotalem vel leviticum nondum ascenderat gradum, subdiaconus tantum; extrema vero pace receptus regis fidelitatis gratia, contra filios Berengarii dimicavit. Quorum Widone interfecto (52), Conone pactione quieto (53), Adelbertus cæteris animosior diebus vitæ omnibus⁵⁰ factus est in diversa profugus.

9. Deinde Ottone mortuo (*an. 973*), regnavit pro eo ejus⁵¹ ejusdem nominis filius, acer in armis, sagax ingenio; qui Græcæ mulieris adeptus contubernium, industria sapientis Adeleidæ matris Romanum feliciter solidavit imperium. Exiens vero a Germania

⁵², Romæ præsedit, Apuliam Calabriamque⁵³ possedit, multaque gessit insignia, imperatoria majestate conigna. Hujus tempore transfretantes Saraceni mare conati sunt Calabres fines invadere; quibus ex adverso congressus est imperator et ipse (*an. 982*), parvo licet⁵⁴ suorum suffultus collegio. Quoriam vero paucorum ad plures impar solet esse congresso, cum pugnasset multum deficit⁵⁵ ad ultimum. Quid plura? pugnando captus⁵⁶ ad classes usque protrahitur; occupaverant enim hostes vicina maris littora. Sentiens vero se vellet nollet⁵⁷ transvehendum⁵⁸, simulatis precibus postulabat, ut saltem unicum sibi conjugem cum exiguo famularum obsequio simul cum eo exulare⁵⁹ permitterent, delaturam secum immensa auri et argenti pondera promittens. Cumque foret

permissum⁶⁰ viros adolescentes muliebriter superindutos, subtus autem accinctos mucronibus, cautissime venire mandavit. Ubi vero ingressi sunt navem, illico irruentes in hostes, evaginatis ensibus indifferenter quosque trucidant. Interim saltu percito prosiliens imperator in pelagus, natando evasit ad littus liber et lætus. Unde terrefacti transierunt hostes ad propria⁶¹. De cætero disponens æquoreas undas potestative cum omni transmeare⁶² Italia, per universum regnum dilatat militandi præceptum. Sed Deo aliter providente, rebus excessit humanis (*an. 983, Dec. 7*), juxta illud: *Cor hominis disponi viam suam; Domini autem est dirigere gressus ejus* (*Prov. xvi, 9*). Cui in Alcmantiæ partibus superfuit puer sui nominis filius, rex mortuo (54) patre creatus.

10. Jam enim successerat Gotefredo Landolphus archiepiscopus, qui propter nimiam patris ac fratrum insolentiam, gravem populi perpessus est invidentiam. Instabant enim⁶³ præ solito, civitatis abuti dominio. Unde cives indignati, una sese conjurati⁶⁴ strinxerunt. Inde civilis seditio ac partium est facta divisio. Quibus assidue rixantibus, grante commissum est in urbe certamen. Videns autem se prægravari undique præsul, nec posse sufficere, discessit ab urbe cum fratribus, relicto patre (55), qui fuerat jam senes et viribus imbecillis⁶⁵. Quamobrem ecclesiæ facultates et multa clericorum distribuit militibus beneficia. Iterum autem collecto ex diversis partibus agmine, confligit eisdem cum civibus in

VARIE LECTIONES.

⁴⁴ Litulfus *addunt B. Mur.* ⁴⁵ p. forti m. et b. extenso Italiam v. B. ⁴⁶ cui cum B. ⁴⁷ amaritudinem B 1. at non B 2. ⁴⁸ in margine B 1. rubricator scripsit: Nota quod iste autor vocatus est Arnulfus pronepos fratris illius archiepiscopi Arnulfi. ⁴⁹ factus 3. B. ⁵⁰ Hoibus B. at non B 2. ⁵¹ suus B. Mur. ⁵² E. v. a G, *desunt B.* ⁵³ Calabriam 3. ⁵⁴ I. p. s. fultus B. ⁵⁵ deficit 3, ⁵⁶ congressio, non illi prosperi belli successit eventus. Q. p. victus et c. B. ⁵⁷ v. si n. v. B 1. ⁵⁸ transvendum 1. ⁵⁹ exulari 1. ⁶⁰ Quo concessio B 1. ⁶¹ U. t. t. h. a. p. *desunt B.* ⁶² transire B. *puncta ejus loco posuit B. 2.* ⁶³ *deest B. ubi: p. solito.* ⁶⁴ conjuratione B. *Mur.* ⁶⁵ imbellis.

NOTÆ.

(50) Monte S. Leonis.

(51) Imo Babenbergam.

(52) Jam a. 965. Ann. Einsidl.

(53) Hic marchiam Epored. retinuisse videtur ibique d. 30 Sept. 987 infirmatus, prædia quædam contulit S. Eusebio Vercell. cum Ychilda conjugē filia Ardoini marchionis. Provana, Studi critici, p. 331.

(54) Vivente, m. Junio.

(55) Quem Landulfus II, 17. Bonizonem appellat, archiep. ipse in testamento Ambrosium Scil. hoc ei nomen fuit, illud cognomen, quod exemplis probavit Giuliani Mem. di Mil. H, 384. Cf. p. 443, et III, 76. *Dominicus, qui et Bonizo*, p. 77. *Nazaro detto Bonizone*, p. 166. *Andrea o Bonizone*.

campo Carbonaria (56); ubi facta est plurima cædes utrinque; a quo bello ægre divertit hac etiam vice. In civitate autem quidam ⁶⁶vernula audita domini sui nece accurrens, patrem præsulis lecto jacentem cultro transfixit. Post hæc et alia multa, inspirante Deo et interveniente consultu sapientum partis utriusque, nova pax vetera dissolvit odia. Archiepiscopus enim memor pastoralis diligentiae, populus vero recordatus ovilis ⁶⁷obedientiae, donantes præterita, fœderati sunt pace perpetua. Præterea sentiens se præsul dispersis facultatibus offendisse ecclesiam, ut clerum leniret ac ⁶⁸populum, sancti martyris Celsi fundavit monasterium, multisque ditavit opibus. Ubi completo dierum numero, moriens suo quievit in tumulo (*an.* 998, *Mart.* 23). Cui alter successit Arnulfus; de quo dicitur postèrius.

11. Interim regnante Ottone III, cum matre Græca, quidam Græcus (57), Græcæ dominæ capellanus, factus est Placentinus episcopus. De quo dictum est quod Romani decus imperii astute in Græcos transferre temptasset. Siquidem consultu et ope quorundam civium Romanorum, præcipue Crescentii cuiusdam prædivitis, apostolicam sedem jam violenter invaserat, dejecto eo qui tunc insederat venerabili papa ⁶⁹(58). Quo audito palam, relicta Suevia venit Otto festinus Italiam (*an.* 997).

12. Nec mora, consilio habito cum optimatibus regni, Romanum arripuit iter cum legionibus Latinorum ac Teutonicorum, terrefaciens cuncta in circuitu loca. Ad cujus introitum (*an.* 998) Roma concutitur universa. Græcus ipse misericordiam clamat; Crescentius vero rebellionem parat, Tiberina sancti Angeli munitus in arce ⁷⁰. Hunc imperator undique obsidione circumdat, omnibus belli machinis cottidie oppugnans, donec pacto utcumque composito, illius se tradidit potestati. Qui statim in præco Neroniano jussus est decolari. Stephanina autem uxor ejus traditur adulteranda Teutonibus. Pseudopapa vero Græcus effossis oculis, abscisis naso et auribus, dorso asinæ retroversus manutenens caudam, totam distrahitur per urbem. Sic Roma autem mobilis ⁷¹regis quievit in oculis.

13. Tempore præterito ⁷²decreverat imperator maternæ gentis sociari conjugio. Hujus causa consilii præfatus Arnulfus venerabilis archiepiscopus, regia jussione præmonitus, mare transiens Constantinopolim proficiscitur. Qui ab ipso admirabili

A monarcha magna susceptus honorificentia, satis episcopaliter conversatus est in urbe regia, ita cærus ut quicquid poposcerat ⁷³facile impetraret. Composito tandem propter quod venerat negotio, ab eodem Basileo decenter absolutus reversionem accelerat.

14. Interea imperator primo juventutis in flore defungitur Otto (*an.* 1002, *Jan.* 23), in quo omnis ⁷⁴est Ottonum ⁷⁵consumpta propago. Tunc Ardoinus ⁷⁶quidam nobilis Ypporegiæ, marchio a Langobardis Papiæ eligitur (*Feb.*) et vocatus cæsar ab omnibus regnum perambulavit universum, regio jure cuncta pertractans. Cognito autem jam dicti præsulis reditu, occurrit ei in itinere obvius, securitate quanta valuit sibi illum applicare procurans.

B 15. Eodem tempore Heinricus ⁷⁷creatus est rex Alamanniæ (*Jun.* 29). inter hos de sceptro Italico ingens oritur contentio. In medio principes regni fraudolenter incedentes, Ardoino palam militabant, Heinrico latenter favebant, avariciæ luera sectantes, sicut ⁷⁸dictum est ad Jerusalem per prophetam: *Principes tui infideles, socii surum, omnes diligunt munera, secuntur retributiones* (*Isa.* 1, 23). Quorum consilio Heinricus direxit in Italiam suum cum exercitu ducem (59). Cui occurrens virilliter Ardoinus, facta congressione in campo Fabricæ (60), quamplures stravit, ceteros extra fines regni fugavit.

16. Tempore non longo post (*an.* 1004) cum valida Teutonicorum militia proveravit Heinricus a Germania, ipso Italiæ castrametatus in limine (*Apr.*). Ex adverso Ardoinus fidens viribus nec minus armis instructus, non tantum defendere quantum super eum paratus insurgere, occurrit illi Veronæ ⁷⁹. Sed deceptus perfidia principum, majori militum parte destituitur. Cumque cecisset evitus, regnum Heinricus ingreditur, rex statim electus (*Mai.* 15), suoque post tempore (61) Romanus imperator effectus. Veniens vero Papiam, cum non ad votum sibi obtinuerasset, uno totam concremavit incendio. Unde omnis inhorruit Italia, simile pertimescens. Ab hinc illius exinanita confidentia, hujus prævaluit ubiqua potentia. Verumtamen resumtis ⁸⁰interim ⁸¹viribus Ardoinus juxta posse ultionem exercet in perfidos. Siquidem postea Vercellensium urbem cepit, Novariam obsedit, Cumas invasit, multaque alia demolitus est loca sibi contraria. Ad ultimum (*an.* 1015) labore confectus et morbo, privatus regno, solo

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ quædam *Mur.* ⁶⁷ civilis B. ⁶⁸ *ita* 3. 5. B. ad 1. ⁶⁹ papa Benedicto, qui captus a dicto Crescentio in castro sancti Angeli strangulatus est nocte natalis Domini *addit* B. ⁷⁰ p. m. in T. s. A. a. B. ⁷¹ nobilis, B. ⁷² T. autem p. B. ⁷³ posceret B 2. *ap. Puricell. Mon. Ambr.* p. 305. ⁷⁴ omnium B. ⁷⁵ O. e. 3 ⁷⁶ arduinus B. *const.* ⁷⁷ henricus B. *const.* ⁷⁸ Sic 5. ⁷⁹ o. i. V. *desunt* B. *ubi sequentia ita*: Sed instante p. p. magna suorum parte destitutus, et sic cedente eo, r. H. i. ⁸⁰ reassumptis 3. ⁸¹ interdum 4.

NOTÆ.

(56) Carbonate prope Seprium, sec. Puricellum; v. Giuliani II, 395.

(57) Joannes Philagathus.

(58) Gregorio V, quem primo cum Bened. VI, per Crescentium majorem interfecto, confudit.

(59) Ottonem d. Carentanorum.

(60) *Esiste sui Colli Euganei non lungi dalla Brenta*

una villa, attualmente chiamata Fabbrica, posseduta dalla famiglia de' conti Durini di Milano. Provana, Studi critici p. 211; cf. Thietm. v. 16. Adalboldi V. Henr. 15-17, et de monte Ungarico Provana p. 208.

(61) 1014, Feb. 14.

contentus est ⁶² monasterio nomine Fructeria (62); A ibique depositis regalibus super altare, sumptoque habitu paupere ⁶³, suo dormivit in tempore (63).

17. Illis in diebus primus in Apuliam Normannorum fuit eventus ⁶⁴, principum terræ consultu vocatus, cum Græci eam innumeris gravarent oppressionibus. Quibus subactis et æquore sulcato fugatis, considerantes Normanni Apulorum inertiam, regionis quoque in omnibus opulentiam, etsi pauci, invadunt ex parte provinciam. Reimissis igitur legatis in patriam ad hoc hortantibus cæteros ⁶⁵, crescente paulatim numero, totam repleverunt Apuliam, jure quasi proprio deinde possidentes, atrociores facti Græcis, Saracenis, ferociores; imo dejectis prioribus, surrexerunt principes ipsi.

18. (An. 1022.) Henricus vero quid de reliquo B gesserit, quomodo Trojam nobilem Apuliæ civitatem obsederit, qualiter marchiones Italiæ quatuor, Ugonem, Azonem, Adelbertum et Obizonem, captione una constrinxerit (64), recitare non expedit, dum in fortitudine ejus omnis terra contremuit, usque adeo ut si qui repperit fuerint Ardoini favisse partibus, aut fugerent aut deditionem facerent. E quibus Astensis episcopus (65) propria relicta sede Mediolani usque ad obitum latuit. Dederat enim imperator, vivente ipso et abjecto, episcopatum cuidam Olderico (66) fratri Mainfredi marchionis eximii. Quod factum archipræsul Arnulfus vehementer exorrens, consecrationem quæ sibi competebat, omnimodo vetuit. Oldericus ⁶⁶ autem ille sua fretus ac fratris potentia, Romam profisciscens, subreptione quadam consecrari se ⁶⁷ fecit a Romano pontifice (67) [an. 1008]. Quod ubi innotuit Arnulfo, justa satis accenditur iracundia, non tantum regia institutione, quantum Romana, quod deterius videbatur, indignatus consecratione.

19. Veniens igitur ⁶⁸ in conventu Mediolanensis ecclesiæ, anathematis jaculo consecrati transfuit audaciam. Deinde collecto undique exercitu copioso, cum suffraganeis simul episcopis civitatem aggressus Astensem, clausis in urbe marchione cum episcopo, densissima obsidione valavit. Nec a populatione belloque destitit, donec pace composita illius satisfactum est voluntati. Hæc autem fuit pacis conditio, quod venientes Mediolanum, tertio ab urbe miliario nudis incedendo vestigiis, episcopus codicem, marchio canem bajulans, ante fores ecclesiæ beati Ambrosii reatus proprios devotissime sunt confessi. Prætera episcopus virgam et anulum suscepti pontificatus supra sancti confessoris altare deposuit, quæ postea largiente episcopo ⁶⁹ pie resumpsit. Frater vero illius Mainfredus marchio donavit ecclesiæ auri talenta quamplurima; unde producta est crux illa pulcherrima, quæ usque hodie præcipuis tantum geritur in diebus. Deinde nudis sicut venerant pedibus per medium civitatis ad ecclesiam majorem sanctæ Theotocos usque deveniunt, ab archiepiscopo et clero cunctoque recepti in pace populo.

20. De reliquo Arnulfus sacerdotaliter ⁷⁰ suam regebat ecclesiam, clerum fovens ac populum, suisque plane vacans negotiis. Hujus beatitudinem plura ecclesiis tradita commendant beneficia. Illius tempore ⁷¹ sancti confessoris Monæ revelatæ sunt reliquiæ, in ecclesia sancti Vitalis justa Sanctum Naborem ⁷². Hic etiam fundavit cœnobium sancti Victoris martyris in magno honore et copia frugum, in quo requiescit in pace sepultus. In cujus laude reddenda quoniam dies non sufficit hodierna, præsens claudatur pagina, cum sit altera deinceps aperienda.

INCIPIT LIBER SECUNDUS⁷³.

1. Superiori volumine audita tantum utcumque D exsufflare temptavimus: nunc autem ea quæ ipsi videndo cognovimus, ex habundanti eructare studeamus. Cœlitus igitur vocato divæ memoriæ Arnulfo (an. 1018, Febr. 25), consulto majorum civitatis

ac dono imperatoriæ potestatis intronizatur Heribertus (68) Qui ex quo præfatus est, suis et aliorum vacavit negotiis, pluribus intentus, grandia expertus, quæ quidem uarranda, non judicanda suscepimus. Cujus in diebus Henrici consummatur imperium

VARIÆ LECTIONES.

⁶² deest B. ⁶³ pauper B. ⁶⁴ adventus 5. Mur. ⁶⁵ ad h. o. c. desunt B. ⁶⁶ Odelricus 1. Odelricus B. ⁶⁷ se c. 5. ⁶⁸ ergo 3. 5. ⁶⁹ archiepiscopo B. ⁷⁰ sacerdotaliter B 1. ⁷¹ i. in t. B. ⁷² in c. s. V. i. s. N. desunt B. ⁷³ huic libro 2. B 1. superscribunt: Incipit liber secundus istoriarum Arnulfi. Alter sermo venit, quum jam prior ille recedit.

NOTÆ.

(62) S. Benigno di Fruttuaria.
(63) 14 Dec. secundum Necrol. Divionense, V. Provana, p. 505.
(64) Temporum ordinem A. in his non servavit, siquidem eos non diversos esse volunt ab illis quos Thietm. vii, 1, viii, 1, commemorat, filios Oberti II, march. Mediolanensis, Astensium progenitoris; v. Terraneum, Contessa Adelaide II, 62; Murat. Ant. Est. 1, p. 157. Scheidii Orig. Guelf. I, p. 179.
(65) Petrus; cf. Terraneo I. 1., cap 5.

(66) rectius *Adelrico*.
(67) Quod a. 1008 factum esse probavit Giuliani Mem. di Mil. III, 62.
(68) *Aribertus... fil. b. m. Gariardi, qui fuit de loco Antimiano et vixit lege Langobardorum*: ita tabulæ ejus nomine confectæ incipiunt. Matris nomen erat Berliuda; v. Puricelli Mon. Ambr., p. 371. De Antimiano, jam Intimiano, v. Giul. III, 385. Ipse a. 1007 subdiaconus eccl. Mediol. erat; ib., p. 56.

(an. 1024), prole nulla superstitē. Tunc Papienses A in ultionem incense urbis regium quod apud ipsos erat destruxere palatium. Factum est autem, ut simul convenientes in commune, tractarent de constituendo rege primates. Diversis itaque in diversa trahentibus, non omnium idem fuerat animus.

2. Interque talia fluctuante Italia, suorum comparum ⁹⁹ declinans Heribertus consortium, invitis illis ac repugnantibus adiit Germaniam solus ipse regem electurus Theutonicum. Cumque Teutones sibi Chuonradum ¹⁰⁰ eligerent, eundem ipsum laudavit (69), omniumque in oculis coronavit (an. 1025), accipiens ab eo præter dona quamplurima Laudenseⁿ episcopatum, ut sicut consecraverat, similiter investiret episcopum. Rediens vero securus in omnibus, totam suis legationibus evertit B Italiam, alios re alios spe benivolos faciens, donec suum electum fere omnes laudavere suscipiendum. Tali fultus remigio veniens Chuonradus Italiam (an. 1026), ab eo ut moris est coronatur in regno; deinde Romam duce commigrat eodem. In cuius adventu (an. 1027) factus est ¹⁰¹ ingens Romæ conventus diversarum undique gentium, episcoporum quoque ac sæcularium principum, præsidebat domno papa Johanne.

3. Imminente itaque paschali solempnitate (Mart. 26), cum rex Chuonradus in basilica apostolorum ad culmen imperii apostolica foret consecratione sublimandus, Heribertus Ravennas archiepiscopus temerarie dexteram regis invasit ac tenuit, faciens quod Mediolanensi jure competeat antistiti ¹⁰². Quod cum omnium displiceret in oculis, commonebant C eum præsules ceteri, quatenus a non suo desisteret. Nichilominus ille pertinaciter tenebat. Heribertus ¹⁰³

vero Mediolanensis antistes, ne in die festo tumultus fieret in populo, sapienter multum popularem declinavit tumultum, cunctos suos adversari volentes ab omni contradictione cohercens.

4. Rex igitur multitantium strepitu attonitus, cognita tandem rei veritate, gradum figens taliter est contionatus: « Certum est quidem, reverendi patres, quia sicut privilegium est apostolicæ sedis consecratio imperialis, ita Ambrosianæ sedis privilegium est electio et consecratio regalis. Unde ratum videtur, ut manus quæ benedicit et prius coronam imponit regni, si præsens affuerit, repræsentet regem ad imperium promovendum sancto Petro et ejus vicario; quatenus Ambrosiano testimonio jure possit imperare, qui Ambrosiana consecratione didicit et cœpit regnare. » Cumque hæc regis omnibus placeret sententia, dexteram Ravennati auferens, Ambrosianum jubet accersiri pontificem. Qui prædicta vitandi tumultus causa, venire distulit.

5. Igitur consulente domno apostolico et universis episcopis, dexteram dedit Arderico Vercellensi episcopo illius suffraganeo, ut pater in filio, magister videretur in discipulo. Qui in ¹⁰⁴ imperiali consecratione vicem Mediolanensis archiepiscopi pleniter tenuit ¹⁰⁵. Post dies aliquot indicta est synodus Romæ auctoritate apostolica (Apr. 6), in qua constitutum est, ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullo modo in æternum se Mediolanensi præferat antistiti; et si forte præsumpserit, canonicæ legi ¹⁰⁶ subiaceat. Insuper placuit omnibus, super ¹⁰⁷ hac re conscribi thomum in sempiternum testimonium; de quo pauca de pluribus ista decerpimus (70).

6. Dum hæc agerentur, Mediolanenses eum Ra-

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ comparium 3. 5°. B. ¹⁰⁰ conradum 3°. 5°. B. ¹⁰¹ deest B. ¹⁰² antisti 1. ¹⁰³ henricus B 1. at non B 2. ¹⁰⁴ deest B. ¹⁰⁵ tenuit plene B. ¹⁰⁶ l. s. i. p. o. s. h. re desunt 1. ¹⁰⁷ in 3. 5°. B 2°.

NOTÆ.

(69) Constantiæ ei in Pentecoste occurrit; Wippo, Vita Conradi.

(70) Hic *tomus* conservatus videtur in iis quæ hic subjicimus ex « Novo Beroldo » rev. capituli metropolitani Mediolanensis, intra a. 1263-1269. exarato; nisi ita leguntur: « Commemoratio superbie Ravennatis archiepiscopi, quomodo se Mediolanensi archiepiscopo Rome superbe ferre presumpsit, et quater inde victus subcubuit et confusus abiit, ad gloriam et laudem Dei. superbos humiliantis et humiles exaltantis, » Anno 1027 post divinitus assumptam mortalitatem, in tertio anno donni Johannis pape universalis, factus est ingens conventus Rome diversarum gentium plurimorum episcoporum ac secularium principum, clericorum quoque et laicorum, Italie, Gallie et Germanie, 7. Kal. Martii (1. Apr.), in sancto die pasce, indictione 10^a. Cum rex Chuonradus anno regni ejus 3° ad culmen imperii in basilica apostolorum apostolica consecratione esset sublimandus, humani generis inimicus, zizaniorum sator, tanti conventus gaudiis et jocunditatibus invadens fraudolenter et nimis cum discrimine, sicut suum est, menti Heriberti Ravennatis archiepiscopi sese ingressit et venenum sui livoris super eum sparsit; quo eum fastus superbie coegit, ut zelo hu-

militatis et justicie sprato, preferre se presumeret Mediolanensi archiepiscopo. Et quia insolenter superior videri voluit, turpiter inferior apparuit. Omnibus s. ecclesie fidelibus notissimum est, quod Ambrosiana sedes postapostolicam primam tenuit, tenet et tenebit, et s. Ambrosii vicarius in omnibus negotiis ab apostolico est secundus. Et vere quia sicut Petrus primo Romam docuit, ita Barnabas ejus coepiscopus Mediolanensi primo catholicam instituit fidem, et multo tempore ibi presuit, et successorem suum unum et priorem ex discipulis Domini Anatonem ordinavit. Hoc apostolico jure, sicut Romana sedes est prima, ita et Mediolanensis censenda est secunda. Sed ut ad antiqui hostis rationem redeamus, supradictus Ravennas ab eodem impulsus, cum rex Chuonradus ad imperialem consecrationem esset ducendus, domno apostolico et populo in medio ecclesie expectante, ut moris est, nefario et temerario ausu regis dextram invasit ac inconsulte, immo et violenter tenuit; quod Mediolanensi archiepiscopo regibus ad imperium promovendis semper facere pertinuit. Cumque ejus temeritas omnibus coepiscopis super modum displiceret, eundem increpantibus et commonentibus, ut ab hoc cessaret, spreta omnium sententia, precipiti effrenatione inva-

vennatis a tercabantur ad invicem. Igitur crescente jurgio, congressi sunt adversum sese¹⁰⁰ mutuo. Sed prævalente impetu et fortitudine Mediolanensium, Ravennates terga dederunt, magna ex parte vulnerati; quos persecuti sunt adversarii usque ad hospicia, sarcinas et omnem diripientes suppellectilem. Ipse etiam Ravennas Heribertus vix aufugit¹⁰¹, de manibus insequentium ereptus. Et enim postea illa omnis quievit controversia. Imperator vero¹⁰² a Romanis rediens partibus, commoratus est in Italia, donec subegit si quos habuit adversarios, patrocinate in omnibus Heriberto; et *sinit terra in conspectu ejus* (1 Mach. 1, 3).

7. Contigit autem tunc temporis, Laudensem mori pontificem, cumque¹⁰³ archiepiscopus sua investitura, quemadmodum ab imperatore susceperat, B alium subrogare decerneret, indignati Laudenses insolitam sui episcopatus constitutionem audacter despiciunt. Quorum parvipendens Heribertus auctoriam, elegit Ambrosium de suorum numero cardinalium sacerdotem satis idoneum. Cui primo tradens virgam et anulum, deinde ut moris fuerat consecravit episcopum. Quo peracto, cuncta Laudensium violenter aggreditur opida. Quibus subactis

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰ deest B². c. a. sunt m. B1. ¹⁰¹ efugit B. ubi deest ereptus. ¹⁰² Conradus addit B. ¹⁰³ Cum B.
¹⁰⁷ viderunt se frustra B1. ¹⁰⁸ deest B.

NOTÆ.

uit ejus dementia. Dominus vero Heribertus s. Mediolanensis ecclesie venerabilis (*ita conficio*; venit *codex*) archiepiscopus vir strenuus et modestus, humo et patientissimus, ne forte in populo fieret tumultus, adversus ejus diram insaniam opposuit sanctam temperantiam, a tante seditionis turbine humiliter declinavit, et coepiscopos et omnes suos, hanc temeritatem condemnantes et illi temerario in faciem resistere volentes, blanda persuasione admonuit, ut scandalum ejus humiliando vitarent, ne in tanta plebe impetosa sedicio cresceret, ne diabolus tocius erroris auctor bonum pacis raperet de proposito episcoporum, quod moribus decet inesse laicorum. Rex igitur nimia populorum circumdatus compressione, ac tumultuantibus et circumstrepentibus diversis rationibus non plenter apud se totus, jam in templo (jam in *cod.*) apostolico invitus et tanquam nescius ductus gressum sinit, et mentis et corporis viribus resumptis, ita coram omnibus dixit: « Certum quidem et manifestum est, reverendi patres, quia sicut privilegium est apostolice sedis consecratio imperialis, ita et Ambrosiane sedis privilegium est electio et consecratio regalis. Unde ratum videtur, ut manus ejus qui benedicit, unguet et prius coronam regni imponit, si presens adfuert, ut regem representet sancto Petro et ejus vicario sublimandum ad culmen imperii, et ut tante consecrationi verus testis non desit, Ambrosiano testimonio jure possit imperare, qui Ambrosiana consecratione prius didicit et cepit regnare. » Cumque hec regis sententia omnibus placeret, dexteram Ravennati tulit, et suis venerabilibus nuntiis, archiepiscopo videlicet et episcopis, dominum Heribertum archiepiscopum Mediolanensem accersivit, et ad fores ecclesie redeundo ei occurrere paratus fuit, ut plenter ibi fieret quod deberet, et s. Ambrosius per suum vicarium sui honoris primatum teneret. Sed innumera populorum compressione impediante, idem dominus Mediol. archiep. ire nequivit, et sapienter, immo patienter,

A potestative, tandem pervenit ad urbem, suum secum deducens pontificem. Quam undique obsidione circumdans, perseveranter opugnat. Cumque cives viderent se frustra¹⁰⁷ resistere, proposita pacis¹⁰⁸ conventionem, demum in commune deliberavit suscipiendum episcopum. Ante portam namque civitatis facta sunt palam juramenta promissæ fidelitatis; et sic jam dictus receptus est episcopus, omnibus postea carus, doctrina scilicet et operatione præclarus. Ab illo etenim tempore inter Mediolanenses atque Laudenses implacabile viguit odium, unde postea per multa annorum curricula prædas et incendia cædesque alternant innumeras. Mediolanenses quidem, multitudine divitiis et brachii virtute confisi, frequenter illis bello aggrediuntur; obsidione circumsepiunt, agros et vineas ac suburbana cuncta demolientes. Laudenses vero exigui numero, sed truces animo, opibus angusti, viribus honesti, nunc suo nunc alieno se dampno defendunt. Quæ si scriberentur per singula, plura fierent in hoc volumina.

8. Hiis denique diebus mortuo Burgundionum rege (71) [An. 4032, Sept. 6], proponit Choutradius Burgundiam invadere (72). Ad quam invadendam

C quod factum fuerat. ... Cujus admirabilem patientiam et s. tolerantiam omnes unanimiter laudaverunt, et pari voto et communi consensu consulentes regi persuaserunt, ut ad efficacem observationem honoris s. Ambrosii et stabile fundamentum sui imperii, quod ibi jure debuit facere Heribertus Mediol. archiepiscopus, hoc faceret Hardericus Vercellensis episcopus et ejus suffraganeus. Et satis justum et competens visum est, ut vicarius s. Eusebii ibi vicem teneret vicarii s. Ambrosii, ut in discipulo magister audiretur et in filio pater honoraretur. Quorum consilium regi Chunrado placuit et acquievit, Arderico Vercellensi dexteram dedit, qui imperiali consecratione vicem Mediolanensis archiepiscopi plenter tenuit, et quod Ravennas temere invadere voluit, turpiter perdidit. Unde Mediolanensis ostensa patientia laudatur, Ravennas vero effrenata insolentia infamis censetur. Facta imperiali consecratione in unum omnes convenere; cumque super hac re in longum protraherent sermonem, auctoritate apostolica synodo indicta 8. Id. Apr. in qua constitutum et confirmatum est primo a domno apostolico, deinde consentientibus omnibus venerabilibus patribus ad eandem synodum congregatis, ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullo modo in eternum se Mediolanensi archiepiscopo preferat; et si forte presumpserit, canonicè legi subjaceat, sicut merito debet, qui pacem ecclesie scindere non formidat. Ab omnibus dictum est *fat!* Et ne ulterius in s. ecclesia hujusmodi appareat divortium, placuit omnibus hoc scriptum fieri in testimonium. Acta et promulgata sunt hec apud urbem Romam, presidente ibi d. Johanne pontifice summo universali papa, domno vero Choutradio imperante, anno imperii ejus feliciter. BETHA.

(71) Rodulfo III.

(72) Sc. altera vice. Sed Arnulfus utramque expeditionem confudit, quod jam Socii Palatini animadverterunt.

Longobardorum jubet properare militiam. Ipse vero ex contigua sibi parte obstruos¹⁰⁹ irrumpens aditus, municipia quæque præoccupat (An. 1034) E vicino autem Italiæ cum optimatibus ceteris electi¹¹⁰ duces incedunt scilicet præsul Heribertus (73) et egregius marchio Bonifatius, duo lumina regni, explorantes accessus illos, quos reddunt meabiles præcisa saxa inexpugnabilis opidi Bardi (74). Per hos ducentes Langobardorum exercitum, Jovii¹¹¹ montis (75) ardua juga transcendunt; sicque vehementi irruptione terram ingredientes, ad casarem usque perveniunt¹¹². Cumque nequirent Burgundiones resistere, dedicionem accelerant, perpetua subjectionis conditione Chuonrado substrati. Et factum est, ut in magna gloria revertentur omnes ad propria.

9. Per idem tempus mense Junio in die sanctorum Petri et Pauli (An. 1033, Jun. 29) fervente meridie eclipsis solis apparuit, tribus horis mundo inducens tenebras. Tempore post alio visa est noctu¹¹³ luna colore fuscata sanguineo.

10. Multis igitur prosperatis¹¹⁴ successibus præsul Heribertus immoderate paululum dominabatur omnium, suum considerans, non aliorum animum (76). Unde factum est, ut quidam urbis milites, vulgo valvassores nominati, clanculo¹¹⁵ illius insidiarentur operibus, adversus ipsum assidue conspirantes. Comperta autem occasione cujusdam potentis beneficio privati, subito prouunt in apertam rebellandi¹¹⁶ audaciam, plures jam facti. Quod ubi innotuit præsul, parat multis¹¹⁷ conciliis obsistere illorum¹¹⁸ insidiis. Ubi vero nil proficit, virtute superare contendit. Ac primo quidem bello victi atque pugnando vehementer attriti, exeuntes ab urbe discedunt mœrentes. Quibus mox subveniunt Marciani ac Seprienses (77), pluresque regni commilitones, simul mori simulque parati vivere, præcipue Laudenses, recentis injuriæ memores.

11. (An. 1035) Archiepiscopus autem collecto undecumque potuit agmine, non tamen absque suis

A fidelibus, nititur insequi et universos opprimere. Cumque reniti præsumerent, conveniunt in campo qui dicebatur Malus (78), ab ævo; recteque¹¹⁹ malus, quoniam humano fuerat cruore rigandus. Ibi commisso campestri certamine, facta est strages magna interfectorum partis utrusque. Inter quos dum incederet medius, jam dictus Astens¹²⁰ configitur episcopus (79), pars denique maxima belli. Cujus interitus certaminis factus est terminus¹²¹. Illic amisso tanto fratre confusus, illi autem occiso tanto ho te securi, recedentes¹²² a pugna diverterunt ad propria.

12. (An. 1036.) Igitur imminente tanto discrimine, providit archiepiscopus vocare suam a Germania casarem, sperans illum futurum auxiliatorem. Veniens autem Veronam imperator (Dec. 1037), indeque Mediolanum, honorabiliter die primo suscipitur; in crastinum tumultuante ac vociferante in eum populo, graviter offenditur. Audierant enim, regem Laudensi jure defraudasse Heribertum. Quo I augustus¹²³ dissimulans, Papiam adiit. Ubi cum generale statuisset colloquium, concinnato collo cepit ac tenuit archiepiscopum, Aquilegensi tradens patriarchæ (80) custodiendum. Ecce Mediolanensis attonita inhorruit civitas, proprio viduata pastore dolens ac gemens a puero usque ad senem. O que Domino preces, quantæ funduntur et lacrimæ: Cumque proclamarent assidue clerus populus¹²⁴ atque miles, facta est de absoluteione conventio, datis obsidibus augusto. Quibus receptis, nichilominus tenuit, tractans perpetue dampnare illum exilio. Quin etiam tres alios una die (81) comprehendit episcopos, Vercellensem (82), Placentinum (83) et Cremonensem (84). Archiepiscopus vero post menses duos fugam arripuit (85), cui venienti tota occurrit civitas ita ylaris, ut servus domino, mulier non cederet¹²⁵ viro præ gaudio cursitantes. Ecce vespertinus urbis fletus subito conversus est in matutinam lætitiā (Psal. xxix, 6).

13. Videns autem se Chuonradus delusum, suum

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁹ contigua s. p. obtruos B. ¹¹⁰ c. velut d. i presul enim II. B. ¹¹¹ Jovi B1. Jovis B2' ¹¹² Conradum addit B. ¹¹³ nocte B1. ¹¹⁴ prosperatus 3. ¹¹⁵ latenter B. ¹¹⁶ prorumpunt in a. rebelli B1. 2'. (hic rebelles) 1.) ¹¹⁷ prius B. ¹¹⁸ eorum o. i. Mur. ¹¹⁹ et recte Mur. ¹²⁰ Inter quos jam d. Oldericus A. episcopus tello confossus occubuit cujus i. belli mox f. e. t. B. ¹²¹ discedentes B. ubi deest a pugna. ¹²² conradus B. ¹²³ c. ac p. B. ¹²⁴ ita Mur. crederet 1. 5a. 5'. Loco Archiepiscopus vero — cursitantes hæc habet B. Preterea beatus Ambrosius ecclesiæ suæ precibus exoratus, promeruit a Domino suum liberare vicarium, ignorantibus cunctis et ipso cesare.

NOTÆ.

(73) Postquam domi testamentum condidit, m. D Martio 1034; v. Giuliani III, 216.

(74) Bard castellum ad Doriā Balteam, viam defendens regiam ab Aosta Eporediam ducentem. БѢТМ.

(75) Mons major S. Bernardi. PAL.

(76) Qui omne regnum Italicum ad suum disponebat nutum. Heiur. III in carta a. 1047, ap. Murat. Ant. VI, 218.

(77) Milites scil. comitatuum Mediolanensi a septentrione vicinorum, Sepriensis et Martisamnensis.

(78) Prope Mottan, qui est inter Mediolanum et

Laudem locus. Sicox.

(79) 1035 Herim. Aug.

(80) Popponi.

(81) Sed aliquanto postea, cum Heriberto conjuncti legatos ad Odonem direxissent, teste Ann. Sax. a. 1307.

(82) Ardericum.

(83) Petrum, ut videtur.

(84) Hubaldum.

(85) V. quæ de ea ipse narrat in docum. a. 1010, cui Ardericus ep. Vercell. subscripsit. Campi Pic. I, p. 507; Ugh IV, 105.

et rei publicæ palam Heribertum denunciat inimicum. Igitur exiit edictum a cæsare augusto, ut cuncta suæ potestatis regna ad ¹²⁸ Mediolanum concurrerent impugnandum. Factum est autem ut omnis Italia, universa Germania, convenirent simul ab angulo usque ad angulum. Ac primo quidem impetu quoddam firmum aggreditur municipium nomine ¹²⁸ Landrianum (86). Quod oppugnans ¹²⁷ in modico demolitur. Inde ¹²⁸ applicuit Mediolanum (*Mai.*), tertio ab urbe miliario fixis tentoriis castra metatus. Mediolanenses autem prompti resistere, quæque proxima civitatis muniunt loca. E quibus electi juvenes armis compta, bellis edocti, volantes equis, proludunt telis, cæsarianis ¹²⁹ insultando militibus, et gyrantes castra clipeo minantur, et asta proximos quosque cædentes. Cumque per dies aliquot hæc exerceret pro ludia ¹³⁰, factum est in die sancto dominicæ ascensionis (*Mai.* 19), cæsariani omnes suo cum cæsare castris erumpunt, Teutones in dextro, Itali in sinistro bella cientes. Civibus vero occurrentibus ex adverso, ingravatam est undique bellum, diversis in diversa pugnantibus. In prima fronte nobilis quidam Theutonicus statura procerus, et Wido Italicus marchio signifer regius, inter media tela confixi sunt. Quibus cadentibus multisque aliis in proprio cruore jacentibus, paulatim belli tepescit amor. Demum cæsariani collecto agmine ad castra commigrant. Urbani quoque relictis campis propria tecta requirunt.

14. Igitur recedens ab urbe cæsar, jubet cuncta in circuitu prope longeque vastari loca. Cumque flammis universa consumeret, crebris fulminum ictibus ¹³¹ et grandinea tempestate correptus, a cœpto desistens recessit mœrens. Quin etiam Bertaldus, regius a secretis, cujus cuncta fiebant consilio, insanæ mox mentis efficitur. (*Cap.* 14.) De quo cum rex leniri debuerat, magis intumuit, in tantum ut Heribertum adjudicaret propria dignitate privandum. Stabilita igitur deliberatione, præsulatum tradidit Ambrosio Mediolanensis ecclesiæ cardinali presbitero suoque capellano, etsi videntibus, non tamen volentibus episcopis. Quo Heribertus audito, de rege similiter tractat ¹³² honore privando. Secreta igitur legatione suggerit Oddoni potenti Franchorum comiti (87), ut se favente arripiat regnum Italiæ. Qui ¹³³ nil moratus, utpote regnandi avidus, primo quidem aliquas Alamanniæ partes

A violenter invadit. Hunc impugnans viriliter dux Godefredus, vehementi facta congressione in momento prostravit (*Nov.* 15), ejusque ¹³⁴ capud avulsum humeris fertur augusto in Italiam direxisse. De cetero imperator annum Mediolani vastationem universos regni primates jurare præcipiens, obstinato animo repatriavit in Sueviam, æger pedibus et cunctis debilis artubus.

15. Interea Pseudoambrosius palam gerens virgam et anulum, ut lupus in abdito clam insidiabatur omnibus modis Heriberto, multis multa cottidie jurando pollicitus clericis atque laicis, in urbe et extra factione concepta. Ubi autem fidelium dignitas perfidorum sensit insidias, deprehensos in crimine puniunt in personis et propriis facultatibus; et sic prævalente Heriberti potentia, evanuit omnis illa fraudolenta præsumptio.

16. Per idem tempus (*an.* 1039) factum est, ut cuncti principes regni simul undique convenirent ad devastandos, sicut regi promiserant, Mediolanensium fines. Prævidens ¹³⁵ autem archiepiscopus futuram oppressionem, jubet illico convenire ad urbem omnes Ambrosianæ parochiæ incolas armis instructos, a rustico usque ad militem, ab inopæ usque ad divitem, ut in tanta cohorte patriam tueretur ab hoste. Signum autem quod dimicaturus debebat suos ¹³⁶ præcedere, tale constituit. Procera trabs instar navis robusto confixa plastro erigitur in sublime, aureum gestans in cacumine pomum cum pendentibus duobus veli candidissimi ¹³⁷ limbis ¹³⁸; ad medium veneranda crux depicta Salvatoris ymagine extensis late brachiis superspectabat circumfusa agmina, ut qualiscumque foret belli eventus, hoc signo confortarentur inspecto (88). Essetque gravis ¹³⁹ inter urbem regnumque conflictus, nisi novus de morte cæsaris rumor concuteret animos hostium, adeo ut solutis ¹⁴⁰ castris certatim resurgerent ita cumfusa, ut colliderentur ad invicem. Inter quos Parmensis corruens signifer turpiter occubuit.

17. Defuncto autem Chuonrado (*an.* 1039. *Jun.* 4) Henricus adolescens ejus filius, rex vivente patre creatus, augustus ab omnibus appellatur; vir rei publicæ gerendæ satis ydoneus, qui paterni animi non imitatus affectum, suorum consultu fidelium cum archiepiscopo pacis fœdera stabilivit (*an.* 1040), ab illo deinde fideliter honoratus (89).

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁸ deest B 1. ¹²⁹ nomen B 1. *ad non* B. 2°. ¹²⁷ impugnans B. ¹²⁸ unde vel inde B. ¹²⁹ cesarianis 1. ¹³⁰ preludia 3. ¹³¹ jactibus B. ¹³² tractavit B. ¹³³ quo B. 1. *at non* B. 2°. ¹³⁴ cujusque 1. ¹³⁵ providens B 1. *at non* B 2°. ¹³⁶ s. d. 3. ¹³⁷ c. v. 3. ¹³⁸ lintheis B. ¹³⁹ deest B. ¹⁴⁰ ita 3. 5°. solutus 1. *Horum omnium loco* B hæc habet: animos audientium. Percepta quippe rei veritate intenta bello acies libenter quievit utraque, redeuntibus in sua cunctis. Defuncto a. C. etc.

NOTÆ.

(86) A Lauale non multum abest ad occidentem.

(87) Campanensi.

(88) Bello aptavit Heribertus, quod jam diu exstiterat alias, ut in monasterio Novaliciensi. Cf.

Chron. Novalic. II, 10. Cæterum carroccium s: mper peditum tantum insigne fuisse, non equitum, Ricottus probavit in libro egregio Storia delle compagnie d'Aventura. BETHM.

(89) V. Ann. Sax. a. 1040.

18. Pacatis igitur rebus omnibus, intestinum A
 jurgium bellumque civile succedit, adeo execrandum
 et lacrimabile, ut præter ¹⁴¹ innumeras bellorum
 clades immutatus sit status urbis et ecclesiæ. Veris-
 sime enim otio civiles nutriuntur discordiæ, et sæpe
 velut ex adipe prodit iniquitas (*Psal. LXXII, 7*).
 Nullis itaque exterius adversantibus, in semetipsos
 exercent odia cives. Factum est autem, ut privato
 inter se jurgio plebeius quidam graviter cæderetur
 a milite. Unde plebs dedignantur commota, repente
 adversum milites in arma consurgit, ipsi autem
 velut incauti juxta posse resistunt. Inde fomes pu-
 lutat odiorum, et partium fiunt juramenta quam-
 plurima. Lanzo quidam ¹⁴² ingenuus civitatis mil-
 les (90) plebeia turbæ favebat instantius, cujus fota
 juvamine plurimum convalescebat. Hoc indignata
 cetera nobilitas, partim tamen suorum amore fide-
 lium, militibus sese consociat. Eodemque ¹⁴³ tem-
 pore multa sompnia multaque narratur in urbe
 prodigia. Cumque civitas tali penderet in dubio,
 repentinus auditur in ea clamor modica occasione
 conceptus. Fit ingens concursus omnium; atrox ¹⁴⁴
 pugna committitur per plateas et angulos; diu cer-
 tatur utrinque tectis et culminibus. Demum mili-
 tum paucitas multitudine circumventa plebeia,
 undique flammis urgetur et ferro. Unde factum est,
 ut cum natis et uxoribus propria tecta irati dese-
 rerent. Quorum ut consuleret rebus archiepiscopus,
 paucis interjectis diebus ab urbe discessit et ipse (91).
 Quibus etiam statim sunt auxilio Marciani cum
 Sepriensibus.

19. Tali igitur confortati suffragio, consulte pro-
 vident sex propinqua urbi munire præsidia, in
 quibus cum omni cõhabitantes familia, firmissimam
 circumquaque obsidionem constituunt, die noctu-
 que cæde crassantes. Sex enim exeuntes ab opidis,
 totidem oppugnant urbem assidue partibus. Nec
 minus civilis turba sæpe portis (92) erumpens, nunc
 se pugnando defendit, nunc illos ultro aggredi furi-
 bunda contendit. Rara namque transit absque san-
 guine dies. Cumque triennio partes sic bacharentur,
 utræque vicissitudine quadam quid contra se invi-
 cem possent frequenter expertæ, veniunt ab au-
 gusto legati, treguam inviolabilem indicentes (93);
 quam totius regni virtute et consilio jurejurando
 confirmant.

B 20. Eodem tempore archiepiscopus Modetia
 degens, graviter infirmatur; cumque ægrotaret ad
 mortem, disposita domo ac bonis omnibus (94)-
 defferri se jubet ad urbem. Ubi cum aliquantis lan-
 gueret diebus, vitæ præsentis subtrahitur (*an. 1045,
 Jan. 16.*) Sepultus est autem ad Sanctum Dionis-
 sium (95), ubi elegans fundaverat ipse monasterium.
 Providit etiam vivens universis ecclesiæ ordinibus,
 plures conferens facultates ad præsentium futuro-
 rumque subsidia.

21. Hujus in diebus cuidam Genuensis urbis in-
 colæ revelatæ sunt Joannis archiepiscopi sacro-
 sanctæ reliquiæ. De eo quom sufficienter sit dictum,
 cesset amodo noster ab illo stilus, cote jam tertia
 subtiliter acuendus.

INCIPIT LIBER TERTIUS¹⁴⁵.

1. Memini dixisse me nuper ¹⁴⁶ propter civile jur-
 gium mutatum urbis et ecclesiæ statum. Utrum vero

C in melius an deterius ¹⁴⁷, dicere non oportuit,
 cum facta collatione præteritorum ad præsentia,

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴¹ propter B 1. *ex corr.* ¹⁴² quidem B 1. *at non B 2.* ¹⁴³ Eo deinde B. ¹⁴⁴ mox B. ¹⁴⁵ ystoriarum
 Arnulf. Illud quod restat, jam lectio tertia prestat. *addunt* 2. B 1. *at non B 2.* ¹⁴⁶ men. d. B. ¹⁴⁷ in d. 3.

NOTÆ.

(90) Waldo, qui et Lanzo, notarius et judex sacri C
 palatii, commemoratur in charta a. 1029. Giul-
 lini III, 516; 1034 scripsit testamentum Ariberti,
 ubi Giul. III, 267, causas affert cur hunc a Lanzone
 ab Arnulfo commemorato non diversum existimet;
 1035 cum misso imperatoris sententiam profert,
 Giul. III, 517; Apr. 1042 tabulis Ariberti subscri-
 psit, sed a. 1044 desideratur. Sed. m. Nov. 1043
 judio Azonis marchionis interfuit (*Murat. Ant. IV,
 9.*); Oct. 1046 cum Arjoaldo misso sententiam tulit,
 Giul. III, 527; Feb. 1057 conventionem Widonis
 archiep. cum Olone ep. Novar. confecit, Mon. Hist.
 Pat. Chart. p. 586. Notarii munere etiam Landul-
 fu, non minore loco natus, fungebatur, ut mox
 videbimus.

(91) Postquam Apr. 1042 Mediolani tabulas
 delit, quibus Lanzo subscripsit, ap. Giulini III,
 525.

(92) Sc. Sex portæ majores erant, a quibus et
 civitatis et militiæ divisiones portæ dictæ sunt:
 Romana, Ticinensis, Vercellina, Comacina, Nova,
 et Orientalis S. Renza. Giul. III, 372.

(93) A. 1043, m. Apr. et Jun., Adalgerius can-
 cellarius et missus regis Comi et Astæ placita habuit,

et Ariberto præsentis Papiæ, V. Giul. III, 373-376.
 Mon. Hist. Pat. Chart., p. 552. Postea rex Augustæ
 primis anni 1045 mensibus *Langobardorum con-
 ventum habuit, et cum iisdem illius regni ordina-
 tionem disposuit.* Ann. Alth. 1045. Ibi tunc viii Kal.
 Mart. monachis S. Dionysii præceptum confirma-
 tionis concessit. Puricell. SS. Mart. p. 489.

(94) Tabulas edidit Puricellus Mon. Ambr. p. 414.
 Giulini IX, 36. D. Dec. 1044. *Actum suprascr. loco
 Modæcia.*

(95) Ubi epitaphium ejus adhuc vidit Giulini
 ediditque III, 591. his verbis:

*Hic jaceo pulvis cui quondam claruit orbis.
 Tunc Heribertus eram nimioque decore vigebam.
 Officio placidi fungebar præsulis archi,
 Nunc tumulor servus servorum Christi tuorum.
 Pro meritis horum tibi digne complacitorum
 Sanguine quæso tuo mihi tu miserere redempto.
 Huc veniens lector sibi dic ignosce Redemptor
 Et vivens vita requiescat semper in ista.*

Obiit anno Dominicæ Incarnationis millesimo quæ-
 dragesimo quinto, decima sexta die mensis Januarii,
 indictione decima tertia.

facilis fiet inde cognitio. Atque utinam nescirem. A Quæ tamen omnia melius scribendo patebunt.

2. Defuncto autem Heriberto (*an. 1045, Jul. 18.*) varie tractatur a multis de restituendo pontifice. Henricus vero ¹⁴⁹ augustus jamdictum habens præcæcils Mediolanense discidium, neglecto nobili facientis primi orinis clero, idiotam et a rure venientem (96) elegit antistitem, cui nomen fuit Wilo ¹⁵⁰. Revera sustulit eum de gregibus ovium, et deponit factantes accepit eum (*Psal. LXXVII, 70*). Huic facto repugnantur parum Mediolanenses, sive timore regio seu inter se odio, partim avaritia, quæ, ut sapiens ait quidam agiografus, omne malum primo invexit Italiæ. Et exinde omnia veruntur in pejus. Factum est autem postea, ut in sese conversi unusquisque alter alterum ¹⁵¹ conveniret, suum conferendo obprobrium, necnon civitatis incommodum. Deum pot multa consilia mediis sacrosanctis evangelii conjungunt fœdera pacis, facientes quidem amnestiam, id est abolitionem malorum, quam Atheniensis primi fecisse, et sic vocasse leguntur Horosio teste ¹⁵² (*v, 17*).

3. Tempore illo cesar Henricus Italiam veniens, celebrato Papiæ synodali concilio (*an. 1046, Oct. 25*), Romam tendit, cui papa (97) obviavit Placentiæ, vivente altero ac concedente (98) intronizatus. Facto autem Romæ (99) generali conventu præsulim, visum est regi et episcopis omnibus, papam ipsum injuste tenere cathedram. Quo statim abjecto, unum ex Teutonibus præsulem illius loco substituit, quem mutato nomine Clementem vocavit; a quo etiam coronam suscepit imperii.

4. Tertius ab eo sanctus claruit Leo (*an. 1048*), cujus industria Romanæ status reparatur Ecclesiæ. Qui geminam in Italiâ synodum devotissime celebravit, Papiæ scilicet (100) atque Mantuæ (101), absente cesare. Cui cum misericorditer displiceret oppressio illa veteris, qua impiissimi Normanni miseram affligunt Apuliam, prædicatione mixta precibus temptat illos a tantis revocare flagitiis (*an. 1053*). Cumque nichil proficeret, armis aggreditur ipsam comperere feritatem (*Jun. 18*), licet illi adversus belli fuerit exitus. Judicia enim Dei abyssus multa (*Psal. xxxv, 7*).

5. His diebus marchio Bonifacius ¹⁵³, dum venurus transiret opacum, insidiis ex obliquo latentibus venenato figitur jaculo. Heu senex ac plenus dierum maturam mortem exiguo præoccupavit.

6. Illo autem tempore placitatur imperator in pratis Roncaliæ (102). Discussis vero querelis pluribus, legaliter multa examinat. Ubi marchionem Adelbertum, de quo nimia fuerat proclamatio, cum aliis flagitiosis captum ferreis jubet vinciri nexibus; equidem digne satis. Deinde diebus multis modo cum Ungris, modo cum Leuticiis pro tempore confugebat. De quibus omnibus nobiliter triumphavit, victos tributo coartans. Cujus unum insigne trophæum aurata indicat lancea, Ungrorum regi violenter extorta (103) et Romæ in apostolorum templo suspensa (104). Qui cum insigni floreret imperio, carus omnibus migravit a sæculo (*an. 1056, Oct. 5*), relinquens sui nominis puerum, augustæ Agnetis materno gremio confovendum.

7. Hujus regnante infantia, Papienses ab eo ut moris est datum aspernantur audacter episcopum (105); nec regis institutioni nec apostolicæ deferentes factæ consecrationi, usque ad obitum sprete perseverando pontificis.

8. His itaque diebus (*an. 1059*), inter ipsos et Mediolanenses de causis civilibus emergit discensio (106.) Fuerat enim civitas utraque populosa, et super regni ceteras inclita. Verumtamen in notitia ¹⁵⁴ omnium præstabat Mediolanum. Cumque essent contiguæ, pudebat alteram alteri cedere. Inde erat, quod sibi repeadebant ad invicem cædes prædas et incendia nec non et latrocinia. Factum est autem ut Papienses, dum inferiores essent, conductis aliunde pretio legionibus ad devastandos Mediolanensium fines accederent, Mediolanenses vero confederatis sibi Laudensibus in illos insurgerent, licet pars eorum non minima archiepiscopo duce aliis dimicaret in partibus ¹⁵⁵. Conveniunt utraque in campis acies ordinatis agminibus, vexilla in sublime ferentes (*an. 1061 Mai. 23*). Fit vehemens partium in se ¹⁵⁶ concursus, bacchantur certando diutius, divertunt tandem Papienses a bello, adversariis insequentibus illos a tergo. Quibus mox viriliter succurrit conducta extraneorum legio, licet

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴⁹ H. v. filius Couradi a. i. h. p. o. desidium M. B 1. B. 2'. qui dissidium habet. ¹⁵⁰ Guido B const. ¹⁵¹ a. ad a. B. ¹⁵² H. t. desunt B. ¹⁵³ Montisferrati addunt 5. 5'. et in margine manu alia 1. In B. 1. ¹⁵⁴ In l. legi. error est sociorum Palatinorum; nec in B 2'. habetur. ¹⁵⁵ innocencia B. ¹⁵⁶ i. p. desunt B. ¹⁵⁷ esse B. Mur.

NOTÆ.

(96) Id est nec litteris sacris eruditum, nec elero urbano ascriptum. Valvassorium de Velate auctores eum posteriores appellant, quod verum esse potest, nam Arnulfo milites minores non sunt nobiles; v. infra c. 10 et præf. p. 1. Widois consanguinitatis affines commemorantur c. 21, progenies c. 20. (97) Gregorius VI. (98) Benedicto IX. (99) Inno Satrii; sed Suidger Romæ electus est. (100) 1049, m. Maio. (101) 1053, Febr.

(102) 1055, Mai. 5, teste charta in Mur. Ant. III. 645. Sed incertum manet num alius placiti ibi habiti Arnulfus meminerit. De Adelberto illo nihil constat. (103) Cf. Ann. Leod. 1043, Altah. 1045. (104) Ante confessionem b. Petri, Bonizo p. 801, postea super portam Guidoneam, teste Ciampino, De sacris ædif. c. 4, sect. 10. (105) Adalricum, cui Henricum Papienses opposuerunt, sec. Robolini, Storia di Pavia II, 54. (106) Bertholdi Ann. 1059.

paulo post cesserit relicto Mediolanensibus campo¹⁰⁶. Fit strages immensa nobilium equitum, et quarum urbium lacrimabile detrimentum. Implevit denique dies illa veteris idioma vocabali; dicebatur enim antiquitus campus in quo conflixerant Mortuis¹⁰⁷ (107).

9. Per idem tempus ad instar Papiensium Astenses quoque datum sibi reprobaerunt episcopum; sed prudentia comitissæ Adeleidæ, militaris admodum dominæ¹⁰⁸, post longi temporis conflictus incensa talem urbe, contempto altero quem elegerant, priorem suscipiunt.

10. Hac eadem tempestate horror nimius Ambrosianum invasit clerum, insurgente populo noviter in eum, ingrumentibus utrimque peccatis. *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei (Rom. III, 23)*^B Verum talis hic horror mutata cum aspiratione littera multorum concepit errorem. Cujus initium et seriem, cum res nostris adhuc versetur in oculis, prout possumus enarrare. Finem ipse providat, qui cum sit alpha et omega, mirabiliter cuncta dispensat. Quidam igitur ex deomanis¹⁰⁹ diaconus nomine Arialdu, penes Widonem antistitem multis fatus deliciis multisque cumulatus honoribus, dum litterarum vacaret studio, severissimus est divinæ legis¹⁰⁰ factus interpres, dura exerceans in clericos solus judicia. Qui cum modicæ foret auctoritatis, humiliter utpote natus (108), prævidit applicare sibi Landulfum, quasi generosorem et ad hoc idoneum, familiaris ejus factus assecla. Landulfus vero cum esset expeditioris linguæ ac vocis, nimiusque favoris amator, repente dux verbi efflicuit, usurpato sibi contra morem ecclesiæ prædicationis officio. Illic cum natis esset ecclesiasticis gradibus alteratus (109), grave jugum sacratorum imponebat cervicibus, cum Christi jugum suave et ejus leve sit bonus.

11. Igitur inter alia quæ cottidie plebis auribus inculebat, die una taliter concionatur in populo: « Carissimi seniores, conceptum in corde sermonem ultra retinere non valeo. Nolite, domini mei, nolite adolescentis et imperiti verba contempnere; revelat enim sæpe Deus minori, quod denegat majori. Dicite mihi, creditis in Deum trinum et unum? Respondent omnes: Credimus. Et adjecit: Munite frontes signo crucis. Et factum est. Post hæc ait: Condelector vestræ devotioni, compatio tamen imminenti magnæ perditioni. Multis enim retro temporibus non est agnitus hac in urbe Salvator. Diu est quod erratis, cum nulla sint vobis vestigia veritatis. Pro luce palpatis tenebras, cæci omnes effeci, quoniam cæci sunt duces vestri. Sed numquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Abundant enim supra multimoda, hæresis quoque illa symoniacæ (110) in sacerdotibus et levitis, ac reliquis sacrorum ministris, qui cum nicholaytæ sint et symoniaci, merito debent alicui. A quibus, si salutem a Salvatore speratis, deinceps omnino cavete, nulla eorum venerantes officia, quorum sacrificia idem est ac si canina sint stercora, eorumque basilicæ jumentorum præsepia. Quomobrem ipsis amodo reprobatis, bona eorum omnia publicentur; sit facultas omnibus universa diripiendi, ubi fuerint in urbe vel extra. Nam et ego plectenda plura commisi; sed quod pejus omnium fuit, indignis usque modo communicando Regem celorum offendi. Nunc autem propicia divinitate ago pœnitentiam, talia provisurus in posterum. Igitur imitatores mei estote, carissimi, et ita ambulat, sicut habetis formam nostram. »

12. His ita decursis, et pluribus aliis quæ humana non capit memoria, populus semper avidus novorum in nimium zelum excitatur adversus clerum, aliis se

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁶ l. p. p. c. r. M. c. desunt B. ¹⁰⁷ mortui B. ¹⁰⁸ duc. 1. ducis 3. 5. ¹⁰⁹ decumanis B. ¹⁰⁰ d. honoribus 1. B. 1. neque vero B. 2.

NOTÆ.

(107) Nomen vico mansit, inter Mediol. et Papiam sito. Diem indicat Kalend. in Mur. SS. 1^b, p. 235; cf. Giul. IV, 48-58.

(108) Andreas biographus ejus Bezonom et Bezam parentes ejus satis nobiles fuisse tradit c. 1, 6. Landulfus tamen humiliores c. 9. Scilicet ex equestri prosapia erant, teste Bonizone De persec. eccles., p. 805. Postea gens Alciatorum eos sibi vindicavit. Cf. Land. III, 5. Giul. IV, 10. In relatione Petri Damiani commemoratur « Arialdu dictus diaconus de capella Mediolanensis archiepiscopi. » Prædicare cepit, Andrea c. 33 teste, decimo ante mortem anno, Varisii primo, deinde Mediolani. Ep. Syri ad Andream, c. 36. Vitæ Arialdi.

(109) Nam Landulfo III, 5, teste de notariis erat, itaque noudum subdiaconus, qui ordinum eccl. ultimus est. Ita Wido loquitur in statuto a. 1067: « Perniciosa negotiatio hujusmodi quæ in hac sancta Ecclesia consuetudinaliter obtinebat, ut quisquis ad clericales ordines provehendus accederet, de subdiaconatu quidem 12 nummos, de diaconatu vero 18, postremo de presbyterato suscipiendo 24 quasi per præfixam conditionis regulam daret. » Cf. Alex. II

ap. Mansi Conc. XIX, 977. Clericum fuisse ex ipsis Arnulfi verbis c. 13, 16, apparet, sed prædicationis officium notario non competeat. Cæterum Landulfus Cotta a posterioribus appellatus, erat « clericus de urbanis excellentibus tam ordine quam natione, » Andr. Valtumbr. c. 5. « senatorii generis » Petro Dam. opusc. III, 42, frater Herlembaldi, de quo v. infra c. 16. Anastasius, qui et Amizo, f. Herlembaldi, miles sancti Ambrosii, c. a. 1015 ab Henrico imp. missus constitutus est, cum filio Herlembaldo. Illic fratrum illorum avum fuisse, non sine causa existimat Giuliani III, 75, 118.

(110) De hac teste Andrea c. 41, post iter Romanum demum Arialdu verba fecit, « quam eatenus reticuerant. » Quo facto Guido et pars maxima clericorum et militum, necnon et multi de populo minore nequam viri se cernentes dixere ad invicem: Hæc namque doctrina si ad profectum venerit, nobis nostrisque filiis profecto nullo modo vivere expedit. Quæ enim est nostra vita, nisi ecclesiarum beneficia quæ assidue a nobis venduntur et emuntur? »

deferre Deo putantibus, aliis avaritiæ lucris inhiantibus. Ad hæc ¹⁶¹ Landulfus idem simul cum complice Arialdo per dies multos multorum incitat animos, gratia favoralis auræ nova semper et inaudita concionando proponens, prout noverat vulgi morem. Ad cuius compescendam temeritatem majores ecclesiæ saepe conveniunt, sacras illi scripturas et sanctiones opponentes canonicas ¹⁶². Quæ despiciens omnia, nichilominus instat. Imo die una solempni ad ecclesiam veniens cum turbis a foro psallentes omnes violenter projecit a choro (111), insequens per angulos et diversoria. Deinde providit ¹⁶³ callide scribi phytacium ¹⁶⁴ de castitate servanda neglecto canone mundanis extortum ¹⁶⁵ a legibus, in quo omnes sacri ordines Ambrosianæ dyocesis inviti subscribunt, angariante ipso cum laicis ¹⁶⁶. Interim prædonis civitatis præter ædes aliquas in urbe dirutas lustrabant parochiam ¹⁶⁷ domo clericorum scrutantes, eorumque diripientes substantiam (112). Clerus igitur multipliciter afflictus, legatione humili conquestus est primo comprovincialibus episcopis, deinde Romano pontifici. Præerat tunc Romæ Stephanus (113); qui audita perpendens popululæ quiescere et archiepiscopum super hac re synodum congregare apostolicis jubet apicibus. Qua fretus auctoritate Wido præsul diligenter studet cœtum convocare pontificum, mandans Landulfo et Arialdo, rationabiliter interesse tractandis.

13. Factus est autem synodalis præsulum multorum conventus, in loco qui dicebatur Fontanetum (114). Ubi cum triduo spiritalibus vacarent ¹⁶⁸ negociis, illorum præstolantes adventum, visum est omnibus, temeritatem tantam anathemate justo fore mulctandam. Factumque est ita. Quæ omnia floccipendens Landulfus, cum vereri debuerat, magis extollitur. Ex hinc conviciatur episcopis, præcipue

VARIE LECTIONES.

¹⁶¹ hoc B. ¹⁶² o. ac canones B. ¹⁶³ providet 3. 5°. B. ¹⁶⁴ pytatum B. ¹⁶⁵ extortum B. 1. exorto B 2°. ¹⁶⁶ lanceis B. ¹⁶⁷ parochias B. ¹⁶⁸ vacaret 1. 5°. vacassent *Puric. de sanctis* p. 183. ¹⁶⁹ favebat B 1. *at non* B 2°. ¹⁷⁰ paterinos B. ¹⁷¹ omnibus 3a. B. ¹⁷² pro cum — dicens B. 1. *habet*: longe aliter jubente evangelio apostolis eorumque sequacibus. Reges etc. *At* B. 2. Cum — minister *omittit*, *testibus* B 2°. *et Puricello* p. 189. ¹⁷³ alselmus 1. H. episcopus et Anselmus de Badagio civis Mediolanensis, olim cardinalis ecclesiæ Ambrosiane, tunc vero Lucensis episcopus, et r. p. cum predictis Mediolanum missi sunt. B.

NOTÆ.

(111) Cf. Boniz. p. 805.

(112) Cf. verba statuti a. 1067: « Illos autem omnes clericos et laicos, qui contra simoniacos et incontinentes clericos, ut per rectam fidem ne hæc mala fierent operam darent, juraverunt; et per hoc incendia, deprædationes, sanguinum effusiones, multasque injustas violentias fecerunt; omnimodo prohibemus ne hæc ulterius faciant. » Et Petri Dam. relationem: « Id ipsum jusjurandum contra simoniacos et nicolaitas permaxima pars populi non modo civilis sed et suburbani jam dederat, quorum videlicet multitudo millenarium ut fertur numerum jam excedebat.

(113) 2. Aug. 1057 — 29. Mart. 1058.

(114) oppidum in agro Novariensi ejusdem nominis adhuc subsistens. PAL.

(115) « La Contrada de Rivenduglioli di panni vecchi, detti da Noi Patari. » Giul. IV, 98, paterinos t. e. pannosos, Bonizo p. 805.

metropolitano, furens solos sævit in clericos, arguens illos suæ suorumque perditionis; laicos vero fovebat ¹⁶⁹ ut fratres. Cumque foret simulandi et dissimulandi gnarus per omnia, pluribus dilectus, cuncta suum retorquebat ad libitum, factus ipse mirabile mundo spectaculum. Unde potestate accepta. commune indicit omnibus laicis juramentum, quasi impugnanda proponens sacrorum ordinum supra et venales consecrationes. Quod non multo post clericos etiam jurare compellit. Ab illo etenim tempore innumerabiles virorum ac mulierum cæterva illum comitantur euntem, stantemque die noctuque custodiunt. Qui unanimes facti, ecclesias contempnunt et divina spernunt cum ministris officia, asserentes omnia symoniaca. Hos tales cætera vulgaritas hyronice Patarinos ¹⁷⁰ appellat (115). Præterea Romam proficiscitur Arialdus, apologeticus ferens litteras (116). Ubi cum Ambrosianum accusaret clerum, affirmans omnes nicolaitas et symoniacos ac prorsus inobedientes Romanæ ecclesiæ, se autem cum Landulfo devotum et pro sola veritate certantem, Romanorum celeriter adeptus est gratiam. Qui cum principari appetant jure apostolico, videntur velle dominari omnium ¹⁷¹, et cuncta suæ subdere ditioni, cum ¹⁷² doctor evangelicus suos doceat humilitatem apostolos dicens: Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic; sed qui major est in vobis, fiat sicut minor, et qui præcessor est, sicut minister (Luc. xxi, 25).

14. Turbinis igitur causa præfati, sæpenumero veniunt Mediolanum a Roma legati, videlicet Hildeprandus ex monacho cardinalis archidiaconus, Petrus Hostiensis, Anselmus ¹⁷³ Lucensis episcopi, et reliqui plures vice quisque sua (117). Qui si in conveniendo populum diligenter attenderent dicentem apostolum:

D (116) Andreas ubi connubia clericorum vi populi deleta fuisse retulit, c. 8 ita pergit: « Per idem tempus decrevere fideles Romam ad synodum Landulfum mittere, quoniam ut eos mendaciter eorum æmuli accusarent, illo pergebant. » Quo Placentiæ vulnerato Arialdus Romam pervenit. Papa autem « post multam honorificentiam quam ipsi impendit, jussit a quibus sacerdotibus divina mysteria delinere sumeret, et sub inevitabili jussu ei præcepit ad opus cœptum regredi, et tam diu in eo vehementer insistere, donec nefanda opera... aut penitus deleteret aut sanguinem... præberet. De synodo nihil habet. Sub Stephano XI hæc acta esse, Landulfus refert III, 11, et Bonizo p. 805.

(117) Hildeprandum et Anselmum cum Arialdo Med. venisse refert Land. III, 13; episcopus a latere cum Hildeprando, qui inde in Galliam perrexerit, Bonizo p. 805.

Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem (Gal. 1, 10), profecto sibi et clero opportune consulerent. Verumtamen Hostiensis ille Petrus (118), congregata tunc Mediolani Ambrosiana synodo (an. 1059), ut vidit clericorum nobilium ordinem, personarum statum cultumque vestium, perpendit etiam morum probitates ac dispersita singulis competenter officia, testatus est ad verum, nusquam ¹⁷⁵ se talem vidisse clerum. Tamen in presenti cœtu, quia Romanus erat, archiepiscopo presidere contendit. Unde subito factus est popularis in urbe tumultus (119), ut nisi cessasset illius humilitas, quod verum erat, fecisset impetum ¹⁷⁶, non quidem gratia Widonis, set Ambrosiani causa honoris. Præterea cum perciperet quorundam ex clero reatus, servata sibi suæ omnibus potestate, prout sibi complacuit ^B culpas dijudicavit. Ut enim caveatur mendatum, non ex toto fuerant omnes ab objectis immunes. Deinde rude constitutum, abolito veteri, Mediolanensi ecclesiae a se factis indidit litteris; cui archiepiscopus cum ordinariis, cogente ac vociferante populo, subscripsit invitus.

15. O insensati Mediolanenses, quis vos fascinavit? Hæc clamastis unius sellæ primatum, hodie confunditis totius ecclesiae statum, vere culicem liquantes et camelum glutientes (*Matth. xxiii, 24*). Nonne satius vester hoc procuraret episcopus ¹⁷⁶? Forte dicetis: *Veneranda est Roma in apostolo*. Est utique; set nec spernendum Mediolanum in Ambrosio. Certo certe non absque re scripta sunt hæc in Romanis annalibus. Dicitur enim in posterum subiectum Romæ Mediolanum. Ecce metropolitæ vester præ solito Romanam vocatur ad synodum (120). Abiit ¹⁷⁷, sed contra vestros affectus prosper ut illi ad cuncta successus. Decibiliter equidem tractatur

ab apostolico tunc Nicolao, cujus dextro potitus ¹⁷⁸ est in presenti synodo latere. Ad quem accusandum cum Arialdu ille delator assurgeret, protinus ex adverso stantes Astensis (121), Novariensis (122) et Tauriniensis (123) ac reliqui suffraganei præsules, coram omni cœtu falsidicum illum scripturarum auctoritate refellunt. Sicque confutatus ab omnibus, resedit in terra confusus. Proinde archiepiscopus cum promitteret domino papæ deinceps obedientiam, accepto ab eo anulo apostolicæ gratiæ ac totius potestatis ecclesiasticæ, rediit gloriosus in omnibus ¹⁷⁹. Interim dum hæc fierent (124), Landulfus Romam adire proponens ¹⁸⁰, a Placentinis graviter cæsus et vulneratus revertitur, ultra properare non valens. Post hæc non cessat persequi gravius solito cum clero pontificem.

16. Cum vero placuit Altissimo, qui renes scrutatur et corda, ille qui alienam diu meditatus fuerat lassitudinem, inopinam subito doluit suam ipsius ægritudinem. Cumque langueret biennio pulmonis vicio, vocis privatur officio (125), ut in quo multos affecerat, in eo quoque deficeret, dicente Scriptura: *Per quæ quisque peccat, per hæc et torquetur* (*Sap. xi, 17*). Sed ne mortuos accusare videamur, de illo penitus taceamus, cujus vitæ mortisque ratio divino est relinquenda iudicio. Arialdu itaque tali destitutus collega, instigat Arlembaldum ¹⁸¹ assidue, defuncti fratris suscipere (126). Qui cum esset laycus, quasi ¹⁸² fraternæ gratiæ pietatis opus sibi præsumpsit indebitum, Arialdi verbis adeo credulus, ut quos frater flagellis ceciderat ¹⁸³, ipse percutiat scorpionibus (*III Reg. xii, 41*), et residuum locustæ comedat bruchus (*Joel. i, 4*), ad placitum, si quæ ¹⁸⁴ sunt clericorum peccata dijudicans. Dum ergo laicus iudicat, clericus tantum ¹⁸⁵ vapulat.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁵ nunquam B. *omisso se*. ¹⁷⁶ impetus 3 B. ¹⁷⁷ epo 4 nonne sanctius v. h. procuravit c. B. ¹⁷⁸ R. vocatus ad synodum abiit B. ¹⁷⁹ positus 3 *Puric. p.* 205. ¹⁸⁰ redit in o. g. B. ¹⁸¹ L. ad R. p. B. ¹⁸² Herlembaldum B. *const.* ¹⁸³ deest B. ¹⁸⁴ occiderat B 1. ¹⁸⁵ qua B. ¹⁸⁶ clerus tamen B.

NOTÆ.

(118) Nicolai II cum Anselmo functus legatione, de qua amplam relationem postea scripsit ad Hildebrandum, editam ad h. l. a Sociis Palatinis, inter opera ejus vol. III, opusc. 5, in Mansi Coll. Conc. XIX, p. 887. Cf. Boniz. p. 806. Apud Andream nulla horum mentio sit.

(119) De eo v. Petrum I. I. Landulfus tunc in extremo discrimine positus vocit ut monachus fieret. Quod votum persolvere postea detractantem Petrus Dam. reprehendit ep. quæ inter opuscula ejus legitur 42.

(120) *Sed non longo post tempore congregavit Nicolaus synodum, in qua Guido Mediolanensis episcopus volens nolens sedisse cogenibus Paterinis cognoscitur, ducens secum cervicosos tauros, Longobardos episcopos.* Bonizo p. 806.

(121) Giselinus teste Bonizone.

(122) Otto.

(123) Cunibertus.

(124) Id est, Andrea teste, antequam prima vice Arialdu Romam venit; v. supra cap. 13.

(125) Land. iii, 29. Tempus certo desiniri vix

poterit; cf. Bonizonem p. 807. Alexandri II epistolæ ad Landulfum et Arialdu fragmentum servavit Ivo Decr. p. xii, cap. 24. Mansi Conc. XIX, p. 980.

(126) Etiam Andreas c. 16 auctor est, Herlembaldum mortuo fratre ab Arialdo esse in societatem vocatum. Qui cum multis eremitis et monachis consiliatus, Romam denique perrexit: *ubi sub inevitabili imperio ab Alexandro papa (ergo post medium a. 1061) et a cardinalibus ei præceptum est redire, et Christi adversariis in defensione justitiæ usque ad proprii sanguinis effusionem rituliter cum beato Arialdo resistere. Cui etiam ex B. Petri parte mirificum vexillum dedere, ut quotiens hæreticorum vesania ultra modum insaniret, illud in manu tenens eos reprimeret. Quod quam constanter per decem et octo fore annos (at a. 1075. occisus est) impleverit, nec lingua plene promere nec stylus meus exprimere est profecto idoneus. Erat enim nobilis Herlembaldus coram sæculo quasi dux in vestibus pretiosis et in equitibus ac armis, sed in abscondito coram Deo sicut eremita agrestis indutus erat laneis, etc.*

ecclesie pulpitum, questurus quod acciderat incommodum (*Jun. 4*). Cumque staret ex adverso Arlembaldus cum Arialdo, responsurus auditis, sit vehemens in plebe tumultus, diversis diversa clamantibus. Ad ultimum factis ²⁰¹ in medio ecclesie partibus ²⁰², clamoso impetu vicissim in sese consurgunt, cumque per diversa configerent, remansit pæne solus antistes. Quem pars aggrediens inimica, fustibus crudeliter casum et quasi semivivum reliquit; deinde ipsam invadens episcopi aulam pretiosa quæque decerpit. In crastinum (*Jun. 5*) visa tanta crudelitate cives horrescunt mente confusi. Communiter igitur statuunt, aut tantum punire facinus, aut vivere nolle amplius (*134*). Unde factum est, ut fugiens Arialdus ab urbe diebus lateret aliquot. Cumque diversas erraret per latebras, solis gradiens noctibus, proditus a comeantibus incidit in manus quærentium ²⁰³ animam ejus. Quem tenentes et nocte tota illa secum ducentes, facto mane, præcis auribus et in gutture lingua cum naribus geminoque suffosso lumine, penitus interficiunt (*Jun. 27*). Quo perempto, dissimulat Arlembaldus modicum, reservans iram in posterum. Favebat enim tunc pontifici pæne civitas universa. Sed more suo populus non diu statu permansit eodem. Mox enim ut præsul ab urbe discedit, ad insequendum illum resumptis viribus impatienter Arlembaldus accedit, fautorem asserens perpetrati flagitii. Iterum ergo ad juramenta convertitur, invitis tamen civibus; et si quos habebat suspectos, acrius jurare compellit. Agrestes turbas et civiles cogit assidue turmas, ad Widonem persequendum antistitem omnemque suam delendam progeniem. Et fecisset utique, nisi generosa suorum fidelium (*135*) restitisset audacia. Saepe etenim conveniunt parati subire pro seniore certamen. Nulla interim requies erat prædonum in diripiendis substantiis clericorum.

21. Ad quod sedandum litigium contigit ²⁰⁴ tunc temporis (*An. 1067*), Maginardum ²⁰⁵ episcopum Silvæ candidæ et Minutum cardinalem presbyterum (*136*) Romanos legatos venisse Mediolanum. Qui dum apostolice præcepto pacem evangelizarent omnibus, consulte satis provident de nece Arialdi fœdus componere. Deinde inter clerum judicantes et populum, eleganti scripto constituunt quid fieri

debeat in posterum (*137*) (*Aug. 1*). Nec tamen his contentus Arlembaldus Romam pergens, iterum novum init cum Romanis concilium. Vetus quippe fuit Italici regni conductio perseverans usque in hodiernum, ut defunctis ecclesiarum præsulibus, rex provideat successorum Italicus ²⁰⁶, a clero et populo decibilibiter invitatus. Hoc Romani canonicum esse negant, sed instantius archidiaconus ille Hildebrandus, qui cum abolito veteri novum temptaret inducere constitutum, palam fatebatur, haud secus sedari ²⁰⁷ posse Mediolanense discidium quam canonicum habendo pastorem; ad quem eligendum necessarium dicebat Romanum fore consensum. His instructus assertionibus Arlembaldus Mediolanum rediens, quod audierat festinanter exequitur. Prius ergo secreto paucos convenit ex amicis. A quibus cum exigeret sponsonem celandi credita, caute subintulit juramento causam futuri eligendi pastoris post discessum præsentis. Deinde die noctuque laborans, laicos quosque et clericos eidem juramento reddit obnoxios. Interim tamen a persequendo præsulem non desistebat Widonem, omnisque suæ consanguinitatis affines.

22. Archiepiscopus autem cum tot nequiret imminentes tollerare pressuras, ævo jam maturus et diuturno languore membris omnibus dissolutus, arbitratus est fore conveniens, ut quod ille faciendum præviderat, ipse quoque destruendo præveniret; scilicet ut dignitatem propriam alteri se vivente concederet (*138*). Per idem tempus fuerat quidam ex ordinariis ecclesie subdiaconus nomine Gotefredus ²⁰⁸ (*139*), illius a secretis præ omnibus unicus, qui ex quo domini sui penetraverat mentem, in se transferendum omnimodis satagebat honorem. Secreta igitur facta conventionem cum eo præsul, datis communis pacti ex alterutro sacramentis, dignitatem deponit ad præsens, virga cuius anulo cesari per legatos directa. Gotefredus autem cum jam pridem labore multo sibi regis conciliasset affectum, recenti tamen pacto ab eodem angusto gaudens adeptus est præsulatum. Verumtamen juxta scripturæ veritatem mixtus est dolore risus, et extrema gaudii occupavit luctus (*Prov. xiv, 13*). Reprobatus enim a civibus, nullis in locis episcopi vel ad hospitandum recipitur, ipsis etiam factus invisus agrico-

VARIE LECTIONES.

²⁰¹ facto 5. 5'. B 2'. et *Puric. p. 242.* ²⁰² ita B 1. 2'. *Puric. deest 1. 3a 5'. Mur.* ²⁰³ querecti 1. ²⁰⁴ contingit B 1. at non B 2'. nec *Puric. p. 248.* ²⁰⁵ Manuarelm B 1. Mainardum B 2. ²⁰⁶ ytalicis B. ²⁰⁷ sedare 1. ²⁰⁸ cotefredus 1. gothofredus B. const.

NOTÆ.

(134) Pecunia distributa partem Widonis superiorem factam esse, Andreas asserit. Deinde interdicto pronuntiato, donec Arialdus in urbe maneret, hunc ad fugam compulsi. De cujus nece v. Land. III, 30.

(135) Capitaneis igitur Wido accensendus erit, nisi hæc de familia S. Ambrosii dicta esse statuamus.

(136) Joannes, qui et Minutus, card. S. Mariæ trans Tiberim, subscripsit bullæ in Tostii Hist.

Casin. I, 426.

D (137) Ibi judicia laicorum de clericis et deprædationes non minus acriter quam cleri vitia reprehenduntur et in posterum vetantur. Editum est a Sociis Pal. ad h. l. et in concil. collectionibus inter Alex. II epistolas 6.

(138) (f. Boniz. p. 809.

(139) *Gotofredus subd. de ordine S. Med. eccl. et missus ipsius d. Widonis archiep. Dec. 1061 negotium pro hoc peregit. Giul. IV, 550.*

lis. Hunc Romani domno eum apostolico jure statim A condemnant canonico, judicii sui litteras Mediolanensibus super illo ²⁰⁹ mittentes. Qua elatus Arlembaldus fiducia, acrius insurgit non solum in illum, verum etiam fautores in omnes, universa flammis ac ferro demolens; contra quem etiam per vicus et castella multorum exaggerat sacramenta. Unde fit ut, si quando de facultatibus ecclesie aliquid presumere nititur, ab omnibus penitus interdicatur. Ubi vero sancte Marie conscendit montem (140), circumveniente ab urbe exercitu, nocte vix fuga lapsus evasit ²¹⁰. Interea Wido fatebatur se Gotofredi delusum insidiis, communis pacti transgressorem illum appellans. Qui cum amissum resumere ²¹¹ v. l. et honorem, cum Arlembaldo pacis foedera sociavit. O mens caeca mortalium! Veniens enim illo B duce Mediolanum, non ad urbem ut voluit, sed ad sancti Celsi ducitur monasterium, de privato factus privator ²¹². Ibi commendatus custodibus, diebus multis resedit inglorius, hac etiam vice delusus ²¹³.

23. (An. 1071.) Gotofredus autem pluribus jam coarctatus obstaculis, cum parte suorum aliqua suo se collegit ²¹⁴ in oppido, quod vulgo Castilio dicebatur (141), inexpugnabile revera praesidium, mœnibus ac loci natura munitum. Ex eo saepius erumpentes, cum supra modum praedis inhierent ac caedibus, indignati Mediolanenses proponunt arcem illam protinus expugnare turratam ²¹⁵. Nec mora, in structo exercitu et his quae ad usum militiae fuerant necessaria paratis, proceperunt omnes, castrametati ad radicem montis; aberat enim ab urbe vigesimo paulo plus miliario. Mox undique circumvallantes ²¹⁶, incessanter oppugnant. Ad hoc etiam ²¹⁷ cunctos regionis illius instant aggregare ruricolos, diuturnam jurantes obsidionem. Construunt ²¹⁸ ergo petrarías et omnis generis belici machinas, fundas quoque et ²¹⁹ ballistas, milleque mortis parant insidias. Obsessis vero ad posse repugnantibus, multa cottidie fiebat cruoris effusio, adeo ut in ipsa quadragesimae venerabilis observantia nulla fuerit humanae caedis abstinentia.

24. Hac itaque tempestate cum rarus in urbe populus sua frueretur securitate, repentina calamitas improvidam invasit urbem. Horesco referens; primo namque quadragesimae sabbato, magno civitas D

conflagravit incendio (142) (Mart. 19). Cumque tunc vehemens flaret turbo ventorum, arreptis ignium globis longelateque multas combussit aedes, eo usque ut ligna et lapides vorax ²²⁰ flama consumeret; aurum quoque et ²²¹ argentum ac metalla cetera calore nimio liquefacta sunt universa. O quae et qualia domorum haedificia, quamque decora combusta sunt moenia, de quibus omnibus vix superfuit praeter parietinas quaslibet vel titio minimus! Sed quod ²²² est omni dampno deterius, plures sanctorum sunt crematae basilicae in urbe et extra. Sanctus ipse Laurentius, vivae carnis olim cruciatus incendio, iterum se flammis permisit exuri; cujus speciosissima omnium adeo fuit ecclesia, ut relatu difficile videatur, quae fuerint lignorum lapidumque B sculpturae eorumque altrinsecus ²²³ compaginatae juncturae, quae suis columnarum cum basibus, tribunalia quoque per gryum, ac desuper tegens universa musyrum. O templum, cui nullum in ²²⁴ mundo simile! et o civitas cujus comparatione vilis fuerant reliquae! Heheu! Trens illae propheticae in te fore translatae videntur. Ubi autem rumor tam dirus castris insonuit, quamplures illico relicta obsidione eunt tenues ab igne reliquias et miseram visitare familiam. Arlembaldus vero cum aliis retenta parte castrorum perseverat obnixius, cottidie belligerare non desinens. Gotofredus autem tribus jam obsessus mensibus, ut vidit tenuem castrorum exercitum, clam vocare suos et caute satis procurat amicos ²²⁵. Cumque paschales instarent feriae (143), convenientes in unum, instructa acie protinus in castra consurgunt impetu et clamore non modico. Nec minus obsessi ruptis claustris ex omni ²²⁶ parte prosiliunt. Arlembaldus autem tanto positus in discrimine, arreptis ²²⁷ armis audet cum suis paucis juxta vires obsistere, signifer ipse factus. Et nisi sua suorumque pugnasset audacia, dies illa sibi fuisset extrema. Videntes autem multi paucorum constantiam, ultro recedunt, educentes secum ab oppido Gotofredum. Hos longe persecuti sunt Mediolanenses, conglobati repente simul et qui in castris fuerunt et qui in urbe remanserant; nec a persequendo diebus aliquot cessarunt ac noctibus, donec in summa constrictos necessitate coegerunt ²²⁸ illos iterum Castilionem intrare.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁹ illos B. illo Puric. p. 259. ²¹⁰ Ubi — evasit desunt B. qui eorum loco habet: quemadmodum factum est in aliquibus, de quibus narrare per singula longum est, ymo superfluum est judicare (indicare Puric.). Interea etc. ²¹¹ presumere B. at non Puric. p. 261. ²¹² f. est p. B. ²¹³ Hac e. v. d. ad sequens caput trahit l. etiam deest B. ²¹⁴ colligit B. ²¹⁵ currit B l. deest B 2. et Puricello. ²¹⁶ circulantibus B. ²¹⁷ deest B. ²¹⁸ constituunt B. ²¹⁹ deest B. ²²⁰ voras l. ²²¹ deest B. ²²² quoque B. quod Puric. Mon. Ambr. p. 461. ²²³ alteri secus l. intrinsecus B. extrinsecus 3a. ²²⁴ deest B. at non Puric. l. l. ²²⁵ et c. s. caute p. a. B. at non Puric. de sanctis p. 263. ²²⁶ o. ex 3. ²²⁷ ereptis B. at non B 2. nec Puric. ²²⁸ constructos n. cogerunt B. at non B 2. constitutos Puric.

NOTÆ.

(140) Prope Varisium.
(141) Castiglione d'Olona, ut videtur, quod a Varisio 5 m. p. ad austrum distat.
(142) Illi Non. Mart. 1070. Eccl. S. Laurentii combusta est. Kal. Ambr. in. Mur. SS. 1b, p. 235;

v Non. Mart. a. D. 1071 combustum est Mediolanum ab igne de Castellione. Kal. Siton. ib. 11b, p. 1035 De anno v. infra 1v, 8.

(143) Post pascha teste Bonizone p. 809.

97. Post hæc redeuntes ad urbem, iurejurando delirunt, Gotefredum numquam recipiendum, imo alteram de catalogo majoris ecclesiæ communiter eligendum. Jam enim migraverat a sæculo archiepiscopus ille Wido (an. 1071, Aug. 23); sepultus in loco qui nominatur vulgo Berguli²²⁰ (144), ubi post urbis incendium in amaritudine animæ diem clausit extremum. Ab illo etenim die Arlembaldus omni instat conamine, modo cum clero modo cum populo de eligendo agens episcopo, nova a Romanis accepta licentia, spreta vero regum veteri providentia (145), Verumtamen major civitatis portio ex clero ac sapienti populo priscae consuetudini et regio intondebat honori. Ipse autem neglectis omnibus et juramento communi, solum Romani illius Hildeprandi auscultabat consultum²²¹. Jamque dies illa propinquabat, quam ad hoc agendum ipse providerat, sancta scilicet theophaniæ sollempnitas (an. 1072, Jan. 6). Studet ergo sollicitare præsentem, vocare absentes, clericos et²²² laicos, abbates et monachos, amicam sibi non²²³ omittens turbam agrestium. Cumque dies instaret festus, factus est²²⁴ multorum in ecclesia yomali conventus, illis tamen absentibus, cum quibus istam se facturum juraverat electionem. Celebratis itaque missarum solempniis, primo concionatus ad libitum, ac multa de justo

A pastore commemorans, adstante quodam Bernardo legato Romano, eligit²²⁵ Attonem, adhuc tantummodo clericum ac tenera ætate juveniculum, invito clero et multis ex populo, adeo ut stomachati recederent ab ecclesia. Proh dolor!²²⁷ altare sacrosanctum ecclesiæ visum est concuti tunc, ac suo moveri de loco, dum nimia plebis undique comprimeretur instantia. Cumque cum suis Atto ad convivandum pontificalem²²⁸ conscenderet aulam — fuerant enim jam in mensis ampla parata convivia — inflammati eives invadunt repente domum, interiora et exteriora scrutantes. Ipse autem electus noviter cum cameræ unius lateret in angulo, inventus capitur et²²⁹ misere laniatus; demum per viras et brachia a summis ad ima protrahitur. Qui cum B staret in ecclesia metu mortis altario prostratus, clamante populo ascendit in pulpitem, ibique facto sacramento in auribus omnium, abrenunciavit sedi Ambrosianæ in præsens et in perpetuum. Interea fautores quique²³⁰ sui diversas fugere per latebras; ipse etiam Romanus legatus vix discerptis vestibus laceratus²³¹ evasit. Ceterum Gotefredus et Atto diebus postea multis²³² remanserunt privati pariter ambo, propriis tantum contenti laribus atque substantiis²³³.

INCIPIT LIBER QUARTUS²³⁴.

1. Fixum manebat in corde propositum, in gestis præsentibus amodo servare scilicet, quoniam nullis hæc audita²³⁵ retro temporibus multorum offendunt graviter animam, sed et dilata diutius modum videntur excedere, cum Dei sapientia Patris juxta scripturæ veritatem in numero, pondere, et mensura universa disponat (Sap. xi, 21). Verumtamen in me conversus, denuo ad liquidum cæpta describere commodius judicavi, ut factorum agnita, qualitate certius fieret inde iudicium. Omnis enim laus atque blasphemia termino cujusque deputatur negotii, cum tamen incertum sit, utrum dies nostros qui omnipotens est finem dilatet ad illum. Sed fiat voluntas tua sicuti in celo²³⁶, et in terra, Pater altissime.

2. (An. 1072.) Igitur auditis his quæ Attoni contigerant, præfatus ille archidiaconus Hildeprandus sua, cum cardinalis esset, auctoritate illico juramentum illud violentiæ omnimodis judicavit habendum

C invalidum. Hunc Romanus adeo verebatur antistes, ut eo inconsulto nichil omnino præsumeret, cum patenter sanctum prædicet evangelium (Matt. x, 24; Luc. vi, 40), super magistrum non esso discipulum. Unde factum est, ut collecto Romæ cœtu pontificum (146), instante ipso, Attonem juste prædicaret electum, prostrato anathemate Gotefredo. Quæ omnia Hildeprandus suis litteris sæpe jam dicto retulit Arlembaldo. Cui etiam ex suo, quod oppulentissimum habebat, ærario copiosam auri atque argenti fertur misisse pecuniam, ut distributo quibuscumque indifferenter pretio, fautores aggregaret quamplurimos. Non enim latebat illum propheticæ dicta sententia: *A majore usque ad minorem omnes avaritiæ studen* (Jerem. vi, 13).

D 3. Interea suffraganei sedis Ambrosianæ pontifices, accepto a rege mandato (147), apud urbem convenientes Novariam, Gotefredo manum consecrationis imponunt, illum prout quæverant roboran-

VARIE LECTIONES.

²²⁰ per 5^a. ²²¹ Burguli 3. B. ²²² ita 3. B. consultiri 1. ²²³ ac B 2. clerus ac B 1. ²²⁴ deest B. at non Puric. ²²⁵ deest B. ²²⁶ isto B. ²²⁷ elegit B. ²²⁸ ecclesia pro dolore. B. ²²⁹ pontificatum B. ²³⁰ c. discerpitur et B. c. d. ac Puric. p. 271. ²³¹ quinque f. B. ²³² et l. B 1. ²³³ d. p. m. desunt B. ²³⁴ Hic desinunt 5. B 1. (qui addit: Deo gratias amen. explicit liber copiarum Arnulphi.) B 1^a. B 2. *Sequentia habentur in 1. 2. 3. 4. 5^a. (qui in margine habet: Hactenus e cod. rev. capituli Mediol. qui heic finem facit Arnulphi historiæ. Sequentia ex Archintæo codice mss. petita.)* B 2^a. (ex eodem cod. Archinteo). ²³⁵ ita 2. ubi adjungitur: Quartus describit, quod tertius ordo reliquit. In 1. libri omnino non distinguuntur; in 3. 4. 5^a. hac ad tertium adhuc librum pertinent. B 2^a. ex hoc et sequenti quartum librum fecit. ²³⁶ a. h. 3. ²³⁷ regio (pro in c.) 1.

NOTÆ.

(144) Ubi postea Alexandria ædificata est; cf. Land. iii. 18, et catal. archiepiscoporum.

(145) Cf. Boniz. p. 810.

(146) Quem Gregorius VII commemorat in ep. 1,

15, scripta Kal. Jul. 1075; cf. ii. 30. Attonem juste electum esse dicit ep. iii, 8.

(147) Per Rapotum V. Boniz. p. 814.

tes, licet præceptio regia multis dicatur impetrata a muneribus (148). Constat tamèn regem postea pœnituisse, atque interventorem penitus odisse legatum. Exinde Gotefredus aliqua ecclesiæ studet occupare castella, uni eorum præsidens, quod nominatur Brebia (149). Qui cum paulo ante Leucum (150) invaderet, irruentibus ab urbe militibus violenter edicitur, amisso marchione illo strenuissimo milite, quem loci incolæ rupe præcipitantes ab alta, crudeliter trucidant (*an.* 1073, *Apr.* 21). Dum hæc taliter agerentur, defungitur apostolicus.

4. Cui parvo dierum intervallo (*Apr.* 22) succedit Hildebrandus, mutato nomine dictus Gregorius, in quo revixit Attonis illico spiritus, adeo ut Romam pergens illius sese subderet contubernio. Ipse autem cum priori radicitus inhaereret proposito, indicta Romæ generaliter synodo (*an.* 1074, *Mart.*), cum suis clamavit²⁹⁷ sacratoribus Gotefredum (151). Cumque ad libitum consuevisset multa disponere, coram omni cœtu præsentem laudavit Attonem absque nutu regio, absente quoque Ambrosiano clero ac populo. Unde inter ipsum et cæsarem videntur ortum hac lite²⁹⁸ manente dissidium, non illius quidem dampnatione, sed nova hujus et absque dato regis concepta electione.

5. Præterea dum Gotefredus Brebiæ solius immoraretur præsidio, Atto propria neglecta domo ac patria Romæ degebat (152) tantummodo, assiluis papæ mancipatus obsequiis. Cui Arlembaldus apud Mediolanum totis favebat viribus, die noctuque laborans, datis etiam ac promissis muneribus. Insuper omne Gotefredi collegium flammis ac ferro persequabatur interdum, nichil intemptatum juxta posse relinquens; præsertim cum nec regie potestati, nec suorum parium aliorumque multorum cederet ullo modo voluntati, Romana tantum fretus atque contentus fiducia (153); ad hoc etiam prorumpens ut Ambrosianæ consecrationis episcopos blasphemaret, asserens apostolice excommunicatos, quorum omne reprobabat officium. Unde fuit, quod sancto pentecostes²⁹⁹ sabbato fieri prohibuit in urbe baptisma.

6. Postea vero crisma sacrum, quod unus illorum dominicæ cœnæ misterio metropolitanæ direxit ecclesiæ, sicut mos est deficiente pontifice, profusum humi coram omni populo calcibus proculcavit, suum producens in medium, a quo confectum vel unde

venerit incognitum. Ac sic³⁰⁰ postposita sabbati illius autentici a patribus tradita prærogativa, sexta in albis feria (*Apr.* 25) suum fecit celebrari baptisma, quum scriptura prohibeat transgrediendos quos posuerunt patres terminos (*Proc.* xxii, 28). Unde contigit ut paschale gaudium suum nesciret lavacrum, ac multo post tempore plures catecumini baptismi carerent gratia. Quo errore plurima involvitur populi multitudo, partim simplici oculo, partim seducta pretio, partim impunitate quæ patraverat scelerum. Ab ipso enim exordio quicumque scelestus illius adhærebat consortio, carus et insons habebatur ab illo. Quamobrem Patarinorum in tantum exerevit numerus atque virtus in pagis et opidis ac quibusdam duce ipso in urbibus, ut suorum omnium videretur dominari convivium³⁰¹ (154).

7. Præterea cæsar Heinricus adolescens jam factus, ut vidit suæ florem potentiae hoc modo paulatim arescere, inito cum suis consilio, studet hujus ac Romani præsidis³⁰² obstare conatibus. Admirabatur tunc tenporis Apulicæ princeps magnus Robertus ille Normannus. Inter hunc et regem dum super hac re discurrerent nuncii, præfatus papa habitæ Romæ synodo (*an.* 1075, *Feb.*) paciam interlicit regi jus deinde habere aliquod in dandis episcopatibus, omnesque laicas ab investituris ecclesiarum summovet personas. Insuper facto anathemate cunctos regis clamat consiliarios, id ipsum regi comminatus, nisi in proximo huic obediat constituto. His diebus quam lugubre escidium civitas sit passa Mediolanum, mœrens dico, dicens ingemisco, factus michimetipsi gravis, adeo ut recedat ab animo sensus.

8. Anno humanitatis dominicæ 1075, indictione 13 (*Mart.* 30), transactis quatuor a memorato superius incendio annis, propinquante sanctissimo paschæ festo, secunda videlicet ebdomadis authenticæ feria, miseranda iterum civitas divinam persensit iracundiam, experta quam si horrendum incidere in manus Dei viventis. Celebratis itaque missarum solennibus, urgente³⁰³ jam sole, in urbis apparuit medio dense fumus caliginis, flante ventorum violentia nimia per aerem volitans, quem sequebatur vapor flammivomus, inter cœlum et terram universa consumens. Siquidem plures velut fulmine³⁰⁴ faces ab illo maximo et inextinguibili erumpentes igneo

VARIAE LECTIONES.

²⁹⁷ ita (*i. e.* damnavit, *v. cap.* 7.) 1. damnavit 2. 3. cum suis secretariis anathematizavit. Cumque B 2. c. s. sacratoribus G. a. Cumque. *Puric.* p. 290. qui abhinc cod. 4. usus est. ²⁹⁸ litte 1. ²⁹⁹ paschatis corr. *Leibn.* ³⁰⁰ si 1. ³⁰¹ convivium 1. ³⁰² ita 1. 4. presulis 3. ³⁰³ vergente 3a. ³⁰⁴ fulmina 5a. 4. fulminæ *Mur.*

NOTÆ.

(148) Bonizo p. 810.

(149) Brehbia, in com. Angerre.

(150) Lecco, ad lacum Larium.

(151) Ideo Greg. 7 Dec. 1074 scribit Heinrico regi, decretum bis synodali iudicio firmatum esse; *epist.* ii, 30.

(152) Bonizo pag. 810.

(153) Exstant Greg. VII epistolæ ad cum i, 23, 26, datæ 7 Sept. et 9 Oct. 1073. Ibi ita cum adhor-

tatur: Tu confidens in Domino et in matre tua Romana ecclesia viriliter age. Cf. *ep.* 27, 28.

(154) Fidem faciunt verba in Gregorii *ep.* i, 77, ad Beatricem et Math. directa 15 Apr. 1074: *Guarnerio Argentin. ep.*... tutum usque ad d. Erlembaldum Mediolanensem ducatum præbeat, scientes enim per epistolam nostram esse communitum, ut nullatenus super hac re contra vos aut vestros aliquid moliat adversi.

globo, totam subito micuerunt per urbem, ut quod A civitatis residuum jam dictum illud evaserat incendi- dium, totum pæne flammis adureretur præsentibus, solo tenuis conquassatum. Nec tamen ex toto ill s ardor iste pepercit ædibus, quæ prius incensæ mul- tis jam fuerant reparatæ sudoribus. Quid enim dici valet ulterius, quam quod ignis hic instar fuit per omnia suprataxati alterius? hoc tamen crudelior, quod multo plures ac majores combussit ecclesias; illam scilicet æstivam ac mirabilem sanctæ virginis Teglae, beati quoque Nazarii, necnon protomartyris Stephani (155), ceterasque plures, quarum parietinæ annis apparebunt ut reor plus mille. Inter quas alia- rum mater sanctæ Dei genitricis hyemalis basilica, o dolor iterumque color ²²⁵! exuri permittitur col- lapsis funditus parietibus. Cujus sacrosanctum altare B non apparet quantum fuerit aut quale, laminæ vero aureæ liquefactæ sunt nimio præ caumate. Set mille talenti auri librorum ²²⁶ dampno nequeunt compa- rari. Hanc quidem peccata nostra merentur ærum- pnam, quoniam sancti Spiritus offendimus in nostro felle columbam; contra divinum namque mandatum sanctum est canibus in nostro tempore datum, et spiritalis margarita porcorum jacet pedibus indecen- ter attrita. Reliquorum non est numerus delictorum.

9. Igitur inter tot angustias tantosque dolores cum tota foret in urbe luctus omnis ordinis et ²²⁷ ætatis utriusque sexus, solius Arlembaldi intrepidus perseverabat et innoxibilis animus. Siquidem in- stantibus paschalibus albis (an. 1075, Apr. 4), bap- tismi satagebat sicut præterito fecerat anno, ignoto christumate inchoare mysterium. Cumque card nales ecclesiæ, quorum intererat sacrare fontes, nollent contra solitum agere, adstat illico Liutprandus qui- dam presbyter nuncupatus (156), a progenitoribus ecclesiæ vernula, qui jussu ac virtute illius ordina- riorum usurpavit officium, venientes inconsulte bap- tizans. Et hæc quidem violentia recenti juncta ci- vilitatis incensæ memoriæ, quamplurimos offendit graviter cives ²²⁸, præcipue milites, præ oculis ha- bentes quod quidam Romanus (157) ait tyronibus: *Servi empti ære dura ferre non possunt dominorum imperia, nedum vos, Quirites.*

10. Unde factum est, ut simul diebus aliquot ex- tra urbem exeuntes suam sibi jurarent magna ple- bis cum parte justitiam et sancti Ambrosii hono-

rem (158), ac dono regis accepturos sese pastorem. Cumque ingrederentur communiter urbem, Arlem- baldus ut semper consortis impaciens, astantibus sibi concionabatur more suo. Ut vero cohibere furo- rem ultra non valuit, facto cum suis impetu et clamore, festinanter arripit arma, vexillum quod sancti Petri dicebat dextra gerens. Econtra ²²⁹ cives dum parte surgunt ab omni, armatus prorupit in medium. Quem in momento ac prima fronte belli tanta adversariorum oppressit incursio, ut nihil me- morabile posset ab illo fieri. Ubi vero circumventus est undique, illico crebris configitur ictibus, dicto- que citius moriens corruit, comitatu ejus exiguo circumquaque disperso (159). Cujus cadaver exa- mine prostratum humi discerptis prorsus exutur B indumentis, nudatumque fustibus undique tunditur atque petris, ut qui vivens multis terrori fuerat, multorum subjaceret lusibus moriens. Et cum gesta- retur humanus, nulla illum exequiarum est pro- secuta devotio. Post hæc Liutprandus ille jam dicitur presbyter dumingeret inventus, auribus truncatur et naso, ut qui alienum præsumpsit officium, quod habere videbatur amitteret (160). Apparet igitur ²³⁰ liquido vera fore dicentis assertio: *Difficile est ut bono peragantur exitu, quæ malo sunt inchoata prin- cipio.* Eadem hora post hoc insigne tropheum cives omnes triumphales personant hymnos Deo ac patrono suo Ambrosio, armati adeuntes ipsius ecclesiam. In crastinum simul cum clero laici in lætantiis et lau- dibus ad sanctum denuo procedentes Ambrosium, reatus præteritis constituitur alterutrum; absolutione vero a sacerdotibus qui præsto aderant celebrata, reversus est in pace populus universus ad propria.

11. Hic jam apparet scismatis hujusce terminus, decem novemque per annos semper ab ipsa radice pululando protensi. Unde Patarinum processit primo vocabulum, non quidem industria, set casu prolata- tum. Cujus idioma nominis, dum in quodam etymo- logiarum tomo nuper plura revolverem, ita scriptum reperio: *Pathos Græce Latine dicitur perturbatio.* Unde juxta meæ parvilitatis ingeniolium statim con- jectio, quod Patarini possunt perturbatores rite nuncupari; quod plane rerum probat effectus. Ver- untamen si quando quis probatori fuerit inter- pretatus sententia, concedo equidem tota mentis tranquillæ convenientia, dummodo nomen cogor-

VARIAE LECTIONES.

²²⁵ deest B 2°. at non Puricello. ²²⁶ librarum Mur. ²²⁷ atque 3. ²²⁸ civos 1. ²²⁹ Ita 1. Puric. 326
Et contra 3. g. contra B 2°. ²³⁰ ergo 3.

NOTE.

(155) Ibi in limine novæ basilicæ versus inscripti sunt, a Puricello in libro de sanctis martyribus p. 308 servati:

*Flamma vorax prisci consumpsit culmina templi,
Quod specie formæ nulli cedebat in orbe.
Temporibus multis fuerat decus istius urbis.
Omne manufactum recipit post tempora casum.
Corruit omnino, collapsum surgit ab imo,
Sed primi cultum nequit aequiparare secundum.
Plebs spectando time peccatum causa ruinæ:
Te pravus ad fides, tunc materiale reformes.
Sis templum Domini, placet illi fabrica templi.*

Anno Dominicæ Incarnationis 1075, indictio 2 XIIII, Kal. Aprilis, feria secunda Incendii etiam Boniz meminit p. 813.

(156) Ecclesiæ Sancti Pauli in Compito. Plurima de eo invenies in Historia Landulfi de S. Paulo, nepotis ejus.

(157) C. Memmius ap. Sallust. Jug. 31.

(158) *Dicentes se integritatem B. Ambrosii velle jurare.* Bonizo, p. 813.

(159) Interfectum per Arnaldum de Raulle dicit Land. de S. Paulo c. 44. Cf. Bertholdum a 1077.

(160) V. Land. de S. P., c. 1, 6, 15, 44.

det operi, opus vero respondeat nomini. Quoniam a primo hujus sono vocabuli error populorum impetusque bellorum, turbo quoque ventorum ac vehementius solito turbavit mundum frequentia combustionum. Quod multarum calamitatum experimento, omniumque malorum probatur omnimodis incremento.

12. Præterea quoque modo se habeat ethimologia vocabuli, quæcumque tamen sunt a nobis re super hac in præteritis recitata, nemo sanæ mentis arbitretur, impugnando veritatem aut repugnando justitiæ fore prolata, cum neutrum liceat. Si quæ enim sunt aliorum bene dicta vel acta, non improhamus, nec ullo modo dissentimus ab illis omnibus, qui venales reprobant consecrationes, et sacrorum incontinentiam ordinum, ea tamen ratione ut a Paulo non discrepemus auctore; ait enim: *Omnia honeste et secundum ordinem fiant (I Cor. xiv, 40)*. Cui etiam consonat lex illa Mosayca: *Iuste quod justum est prosequeris (Deut. xvi, 20)*. Quod nequit aliter omnino compleri, nisi sua singulis quibusque serventur jura ordinibus ac personis. Dispartita enim sunt clericorum et laicorum, eorumque inter semetipsos officia. Quemadmodum in uno corpore multa quidem sunt membra, non autem eundem actum possident omnia (*Rom. xii, 4*); quæ si impediuntur alterutro, corrumpitur omne corpus. In sancta igitur ecclesia, hoc est in Christi corpore, necesse est ut justo pensentur omnia moderamine. Clerus atque populus quisque fungatur officio, præfixo sibi contentus limite, dicente Domino: *Circumdedi mare terminis, et dixi: Hucusque venies, et ultra non procedes (Job xxxviii, 10, 11)*. Cor humanum est mare. Ipsi vero episcopi suis plane vaccent negotiis, providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus (*Rom. xii, 17*), ne dicatur de illis: *Ruina populi sacerdotes mali*. Quod si negligentes

extiterint, scandalizabitur³⁶³ populus. Væ autem illi, per quem scandalum venit (*Matth. xviii, 7*). Certissime enim væ erit illis, væ omni crudelius, si eorum culpa plebs in clerum zelans insurget citius.

13. Hæc talia persequendo paulatim velut quasdam per rimulas, aliter quam usque modo viderim, a longe prospicio; cumque præteritis presentia, scriptis scribenda confero, rubore perfusus fideliter erubesco, nec barbarismos in verbis egisse, set aliorum quælibet dicta vel facta temere judicasse confundor, cum soli Deo cordium revelentur occulta. Beatus tamen trepidanti michi Paulus occurrit, qui primo blasphemus ac persecutor fidelium, plus ceteris postea laboravit apostolis, cæcatus ut videret. Petrus vero negavit ut crederet; Thomas dubitavit ut certior fieret; Victorinus quoque Romanus rethor et ætatis provectæ, Simplicitano est conversus auctore. Augustinus autem philosophus Ambrosio doctore salvatur; pluresque alios de malo in bonum, de bono in melius, nunc cito nunc sero novimus esse mutatos. Hæc est enim mutatio dexteræ Excelsi (*Psal. lxxvi, 11*). Spiritus Domini ubi vult spirat (*Joc. i, iii, 8*), et cui vult miseretur, et quem vult indurat Altissimus (*Rom. ix, 18*). Quoniam neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei (*Ib., 16*). Tibi igitur, Christe, delictum meum cognitum feci, et injustitias meas non abscondi. Dixi: Eloquar adversum me injustitias meas Domino et tu remisisti impietatem cordis mei (*Psal. xxxi, 5*). De cetero cogitationes, locutiones, actiones nostras quæsumus, Domine, et aspirando præveni et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra operatio et a te semper incipiat, et per te cæpta finiatur. Cui sit honor et gloria nunc et semper et per omnia sæculorum sæcula.

INCIPIT LIBER QUINTUS³⁶⁴.

1. Quoniam in prima fronte præsentis opusculi nostri temporis gesta sum narrare pollicitus, absque mendacii nota silere non valeo, præsertim cum sciam lege cautum esse Mosayca: *Si nolueris polliceri, absque peccato eris (Deut. xxiii, 22)*. Ut autem recto narrationis incedam tramite, necesse est res gestas prout sunt, ordinate describere.

2. Prædictis igitur rebus non plane compositis, sed involutis utcumque, sæpe jam dicti Mediolanenses pro petendo episcopo ultra montes Heinrico regi legationem dirigunt, mandantes Arlembaldicæ interfectionis triumphum. Quo cognito lætatus est rex ille supra modum, quicumque vellent se daturum episcopum promittens (161).

3. Erat tunc temporis inter regem et Saxones lis acerrima valde, cujus ratio non est nostro discutienda iudicio. Veruntamen gens illa admodum ferocissima in rebellionem prorumpit apertam sub Ottone duce, adeo ut facta congressione partis utriusque, plus quam viginti milia hominum referantur occisa. Arrisit tamen Heinrico victoria.

4. Post dies hos ad secessum resilens dux Gotefredus Gotefredi filius, gladio confossus interiit, conjuge relicta Matilda, Bonifacii ac Beatricis admodum clarissima filia.

5. Interea legati Mediolanensium ex clero et populo re præfata regem adeuntibus, Tetaldus quidam Mediolanensis ecclesiæ subdiaconus capella

VARIE LECTIONES.

³⁶³ quæ 3. 4. ³⁶⁴ scandalizabatur 1. ³⁶⁵ ita 2 addens: Quod autem promissum est a te observabis et facies. At. 3. 4. 5. hunc librum quartum dicunt; B 2. cum præcedente conjungit.

NOTE.

(161) Teste Bonizone rex com. Everardum consiliarium suum misit, qui Roncaliæ curiam congregavit

et Mediolanenses ut electo episcopo regem adirent invitavit.

militabat in regia (162). Cui rex multa volvens et revolvens consilia, proprio tandem indulgens arbitrio, Ambrosianum tradidit præsulatam, posthabita Godefredi illius adhuc viventis investitura et unctione, Attonis quoque Romæ tunc²⁶⁶ degentis electione. Quid plura? Susceptus est præsul ille a clero et populo, utpote novarum rerum usualiter avido. Cui etiam suffraganei idem ipsi qui Godefredum consecraverant, manum benedictionis imponunt (163). Res quidem mira et cunctis retro temporibus inaudita, ut urbis unius uno electo antistite, sacro altero, uno eodemque tempore tertius erumpat.

6. Erat tunc temporis Romæ vir quidam nomine Cencius, qui propter injuste possessas ecclesiæ facultates papæ Gregorio fuerat semper infestus. Hic autem pravo usus consilio, nocte ipsa nativitatibus Dominicæ (an. 1075, Dec. 24), cum in basilica sanctæ Theococi pater ille sanctus, matutino juxta morem peracto, nocturnæ missæ celebraret officium, cum gladiis et fustibus et conjuratione magna suorum, ense nudo ad capiendum papam violenter irrupit ecclesiam, instar Judæ Dominum nocte tradentis. Cumque per diversa quæsisset, invenit juxta altare Domini sacerdotem mysteriis salutaribus intentum. In quem violenter irruens distraxit ac dilaniavit quamplurimum, impositumque equo suam usque perduxit ad turrin, clausum custodiens. Facto autem diluculo, cum tam detestabile displiceret omnibus facinus, consurgunt omnes in arma Romani girantes turrin, nec a bello desistunt donec agnum lupi faucibus eripiunt, turre dirupta et omni facultate direpta. Verumtamen humanæ divina successit ultio. Siquidem anno illo mortuus est Centius faucium ulcere suffocatus, quemadmodum Judas proditor nexu laquei strangulatus.

7. Per idem tempus quorundam suorum hortatu contra papam rex erexit sese²⁶⁵ Gregorium, adeo ut nullam sibi deferret²⁶⁶ obedientiam. Præsul vero Romanus sæpenumero paratus ignoscere, clementer universa tractabat, regiam diu præstolando ac multis monitis invitando conversionem. Cumque nichil omnino proficeret, illum cum suis fautoribus a sanctæ matris Ecclesiæ segregavit (an. 1076, Feb.) communicando²⁶⁷ luminibus, tenore tamen futuræ dignæque conversionis proposito. O infelicia tempora, in quibus nostris exigentibus culpis contra se ipsam pugnare sancta videtur Ecclesia, quam Veritas sic ipsam laudando commendat: *Una est columba mea, amica mea* (Can. vi, 8). Quæ si una est et amica, quomodo scindi ac²⁶⁸ sibi met debeat inimicari, non

invenio. Jesus Christus duo sunt unius personæ vocabula, unde liquido comprobatur reges ac sacerdotes, christos scilicet Christi uniri uno debere consensu. Quid ergo? Numquid errat uterque? Absit. Romana certe nunquam errasse perhibetur Ecclesia, ex quo divina voce dictum est Petro: *Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret²⁶⁹ sicut triticum. Ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua* (Luc. xxi, 31). A Romana ergo ecclesia quicumque dissentit, non est revera catholicus, quemadmodum beatus ait Ambrosius (164). Nonne ipsi hæc ista legerunt episcopi? et si legerunt²⁷⁰ cur contra Romanum præsulem adunati Placentiæ, de ore proprio conjuraverunt? Cur postea Papæ convenientes injustum anathema, imo invalidum sibi conclamaverunt, justa prophetiam (Is. v, 7), non justitiam, sed clamores facientes? unde justissime apostolico sunt mucrone perfoffi. Respondeant, ut solent, regio se obedisse mandato. Sed quid dicit Scriptura? *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* (Act. v, 29). Item: *Reddite quæ Cæsaris sunt Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Matth. xxii, 21). Et alibi: *Deum time²⁷¹, regem honorificate* (I Petr. ii, 17). Non ergo debetur honor regi, nisi præcedente justo timore Dei.

8. Eodem tempore gens Teutonum illa barbarica, præcipue duces Bertaldus, Rodulfus, et Welfo²⁷² cum comitibus et episcopis, cognita excommunicatione Romana, a regio prorsus se subtraxere consortio, in nullo communicantes. Insuper in multis accusantes eum criminibus infamia denotabant. Interim consilio sanctissimi Cluniacensis abbatis (165), Agnetis quoque regis matris, nec non sapientissimæ jam dictæ Matildæ, statuitur generale colloquium inter ipsos regem et apostolicum, pacis ac justitiæ causa. Cumque exiret ab Urbe papa profecturus Alamaniam (an. 1077, Jan.), Matildæ fretus juvenine, venit Italiam. Cumque moraretur ibidem, multis ab ea cumulatur honoribus ac hominibus. Cui festinanter occurrit Henricus, declinans statutum in patria sua colloquium. Fuerat comitissæ opidum Canossa nomine, multis inœnibus ac loci natura circumquaque munitum inexpugnabile revera præsidium. Ubi præside²⁷³ apostolico (an. 1077, Jan. 25), rex nudis incedens pedibus, humi prostratus, post multas lacrymas promeruit veniam suorum juramenta²⁷⁴ fidelium pacta confirmans, sub conditione justitiæ faciendæ. Sic Matildæ magna prudentia consolidata sunt pacis eorum fœdera invidis episcopis ac in lite manentibus.

VARIE LECTIONES.

²⁶⁵ deest 3. ²⁶⁶ se 3. ²⁶⁶ ita pro deferret 1. ²⁶⁷ excommunicando Puric. p. 323. ²⁶⁸ q. scindica s. 1. q. scissa s. 3. B 2. at Puric. l. i. p. 324 ex 4. ²⁶⁹ cribaret 1. ²⁷⁰ legeret 1. ²⁷¹ timere 1. ²⁷² Welfo 1. ²⁷³ prævidente Mur. ²⁷⁴ juramento Puric. p. 336.

NOTÆ.

162) Hæc aliter narrat Bonizo p. 813, Tetaldum cum legatis ad regem missum esse affirmans. Sed Landulfus iv, 4, eum prælio ad Unstrodam interfuisse indicat.
 (163) Neglecta ep. Gregorii d. vi Id. Oct. [al.,

9. *Recessit* 2.^a a compositis, cum se sentiret Mediolanensium populus Tedaldi præsulis societate communicabilem, divina prohibente lege communicari excommunicato. Missis 276 domno papæ legatis solutionem implorant. Cui legationi ipse ego interfui, de præferitis satisfaciens, in futuro castigari promittens. Iapa vero sapienti usus consilio venerabiles viros Lucensem (166) et Ostiensem (167) episcopos direxit Mediolanum, daturus veniam quibuscumque poscentibus. Ubi vero ingressi sunt urbem, lætata est civitas universa. Qui toto illo triduo confluentibus ad eos civibus divina prædicantes eloquia, cunctos absolventes 277, benedicunt universos. Quod Tedaldus indignæ satis ac moleste tulit, adeo ut seditionem in populo bellumque conaretur inferre; sed minime

valuit. Interea præfati duces Teutonici, comites et episcopi illis in partibus de sua inter se ipsos concordia ac statu regni, novi quoque regis electione cottidie tractare non cessant, asserentes Heinricum multis ex causis diademate indignum.

10. Ad ultimum vero convenientes Maguntia (Mart.), omnium consensu Rodulfo duci regni jura committunt, jurejurando cuncta corroborantes. Que audito rex 278 vehementer in semetipsum turbatur; degebat enim Papiæ, et congregans omnes quos habere poterat Langobardos, Veronam proficiscitur, ibique 279 valefaciens omnibus, reversus est patriam, pro tuendo regno usque ad mortem pugnaturus. Papa vero diebus aliquot moratus in Italia, Romam rediit, ingenti Romanorum susceptus lætitia 280.

VARIÆ LECTIONES.

275 reprsit 1. repressit 5°. repressit se B 2°. manentibus. Cum autem se s. 3^a. quod rectius esse, et verba r. a. c. sententiæ cujus pars perit apodosin esse arbitror. Puricellus Mon. Ambr. p. 464 hæc ita dat ex cod. 4. Reprisit (De sanctis p. 336. R. se) a. c. c. sentiret M. populum — missis d. p. 1. s. implorasse. W. 276 m. igitur Mur. 277 absolventibus 1. absolvent Mur. 278 r. Heinricus 3. 279 ubique 1. 5°. 280 hic in codd. 1. (manu eadem, calamo continuo), 2. (teste Muratorio manu alia, recentiore) 3. 4. 5°. B 2°. sequuntur verba quæ infra ante catal. archiep. dubimus, nam hic loco alieno posita sunt, nec ut videtur ab Arnulfo scripta.

NOTÆ.

(166) Anselmum.

(167) Giraldum. Cf. Bernoldum et Bertholdum an. 1077. V. Anselmi c. 3.

ANNO DOMINI MLXXXIX.

THEODORICUS

PADERBRUNNENSIS CANONICUS

NOTITIA IN THEODORICUM.

R. P. Pez, *Dissertatio isagogica* in partem I tomi II *Thesauri Anecdot.*, pag. IV.)

Ætatem et dignitatem hujus auctoris, qui hactenus omnibus incognitus fuit, ostendit nobis sola perelegantis et gravis opusculi ab eo editi inscriptio: *Scriptum Theodorici, Paderbrunnensis canonici, de Oratione Dominica, quod ob memoriam Immabi venerabilis episcopi, instinctu reverendi sacerdotis Reinboldi, per gratiam S. Spiritus edidit*. Successit Immabus in episcopatu Paderbrunnensi Rudolpho seu Ruthardo circa annum Domini 1052, obiitque post instauratum ab incendio monasterium Abdinckhosense anno 1077, si probus est calculus Gabr. Bucellini Germaniæ Sac. parte 1, pag. 20, ubi non *Immabum*, sed *Imadam* vocat. Cum itaque Theodoricus in ejus memoriam hoc scriptum ediderit, verosimile est id circa annum 1079 compositum fuisse. Nec plura de Theodorico aliunde nosse licuit. Ipsum vero ejus scriptum cœva fere manu exaratum reperimus in codice membraneo majoris formæ in bibliotheca Claustroeburgensi, unde hujus dignissimus præfatus A. R. D. Eugenius Pyrckbauer id erutum, nostro Thesauro inserendum dedit. Libellus hic quidem perbrevis est, sed, nostro iudicio, pluribus de hoc argumento recentiorum voluminibus præstat. Notatu digniora videntur quæ capite 5 et 6 de fide ac poenitentia Christiana tradit, ubi etiam adversariis, si quos nova quorundam sacræ Scripturæ locorum interpretatio sibi excitatura esset, non illepidè respondet, eosque cavere jubet, *ne de gratia Spiritus sententiam præcipitent*. *Confido enim, inquit, eundem Spiritum, qui divisit aliis pro sua voluntate, et mihi quoque, prout voluit, divisisse. Non est omnibus nobis idem intellectus, sicut non omnibus membris idem actus, etc.* Quæ iis inculcanda sunt, quibus omnia, a recentioribus excogitata et inventa præ veteribus sordent, quasi divinus ille Spiritus, qui adolescentem Ecclesiam docuit, senescentem descruisset. Prudentum virorum est non quam vetus, sed quam verum quoddam dictum vel scriptum sit, querere. Sed de his alibi